

**West-Friese
Archeologische
Notities 59**

Drijfhout, deining en dadendrang

Vijftig jaar duikende archeologie rond Texel (1970-2020).

Michiel H. Bartels
redactie: Evert van Ginkel

West-Friese Archeologische Notities 59

Drijfhout, deining en dadendrang

Vijftig jaar duikende archeologie rond Texel (1970-2020)

Michiel H. Bartels

Redactie: Evert van Ginkel

Hoorn 2022

Colofon

West-Friese Archeologische Notities 59

Titel	Drijfhout, deining en dadendrang Vijftig jaar duikende archeologie rond Texel (1970-2020).
Plangebied	Waddenzee, Gemeente Texel, Den Helder, Hollands Kroon
Auteur	drs. Michiel H. Bartels (Senior KNA-archeoloog, Archeologie West-Friesland)
Redactie	drs. Evert van Ginkel (TGV Tekst & Presentaties, Leiden)

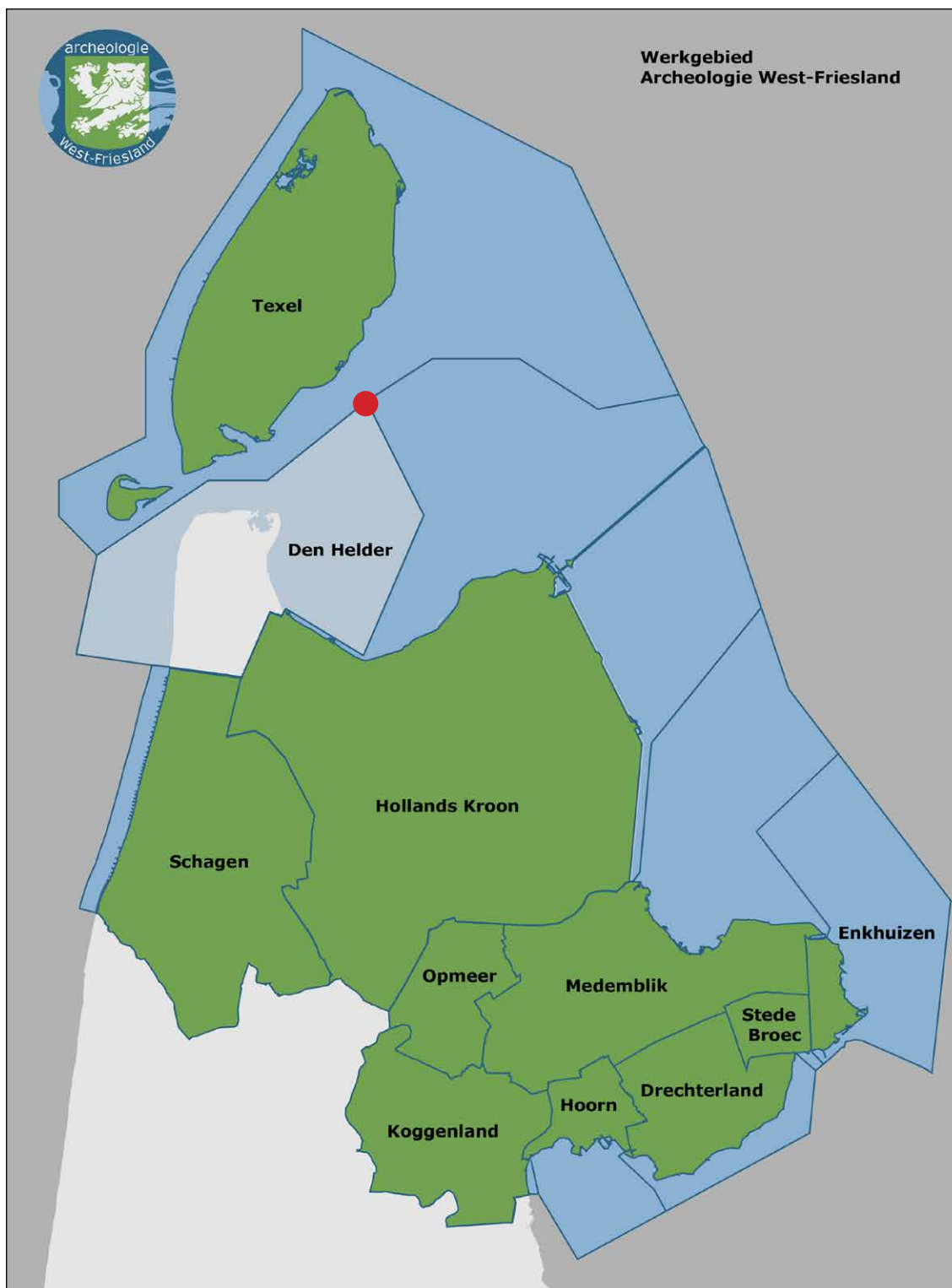
© **Archeologie West-Friesland 2022**

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, film, fotokopie, digitaal of geautomatiseerd systeem zonder voorafgaande toestemming van de copyrighthouders en de auteur.

De uitgever heeft de inhoud met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld. Ondanks deze zorgvuldigheid kunnen gegevens zijn veranderd of onjuist zijn weergegeven.

Inhoudsopgave

Administratieve gegevens	7
1. Inleiding	9
2. Het scheepskerkhof op de Rede van Texel	11
3. Het eilandgevoel en het juten	13
4. 1970-1977, Scubaduiken en wrakbergen	14
5. 1977-1991. Een poging tot gestructureerde participatieve maritieme archeologie	17
6. 1991-2007. Opkomst, bloei en neergang van de non-participatieve maritieme archeologie en het Texelse antwoord daarop	24
7. 2007-2015. Het neoliberalisme slaat toe in de maritieme archeologie	31
8. 2015-2020. de wal keert het schip, samen verder?	37
9. Tot besluit: de Texelse schatkamer, de blik op de wereld	46
10. Epiloog	54
11. Samenvatting	57
12. Summary	57
13. Literatuurlijst, afkortingen en websites	58
14. Bijlagen	
1. Protocol onderwaterarcheologie Texel	62
2. Brief Duikclub Texel aan Commisaris van de Koning	70

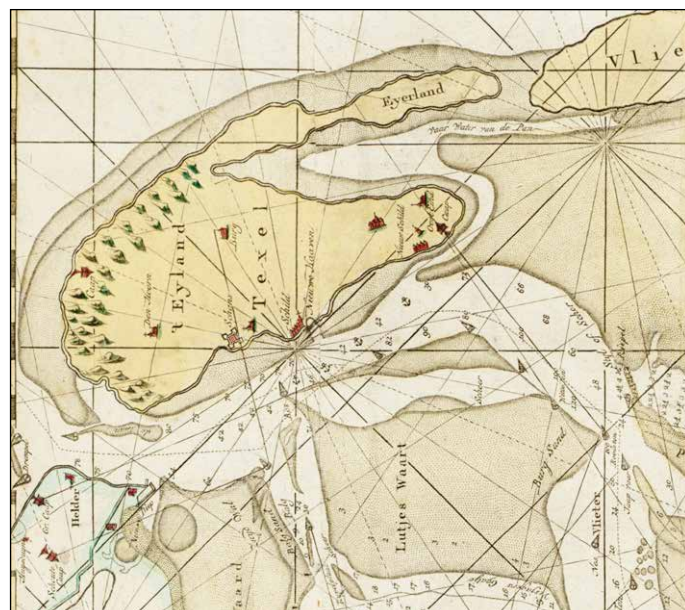
Afbeelding 1. De locatie van het plangebied binnen de gemeente Texel (rode stip). Op de kaart is in groen en donkerblauw het gemeentelijke samenwerkingsverband Archeologie West-Friesland weergegeven.

Administratieve gegevens

Project	Pilot Maritieme Archeologie Gemeente Texel,
Type onderzoek	Historisch-archeologisch onderzoek
Locatie/toponiem	Waddenzee, gemeente Texel, Den Helder, Hollands Kroon
Centrale coördinaat	x: 120.697 y: 559.563
Afbakening onderzoeksgebied	Westelijke Waddenzee
Datum rapportage	15-1-2022
Datum veldonderzoek	1-1-1950 tot 1-1-2020
Trefwoorden	Texel, Waddenzee, maritieme archeologie, duiken, strandjutton, scheepswrakken, erfgoed, VOC, WIC, Erfgoedwet, scheepvaart
Foto voorblad	Aangespoeld historisch wrakhout bij paal 21, Marieke Suissa, 26 april 2021.
Foto achterblad	Collectie Van Dijk, Amersfoort

Afb. 2. Locatie van het plangebied en de belangrijkste zegeulen en zandbanken op de Topografische Militaire Kaart van 1880. (collectie Kadaster).

Afb. 3. De zeekaart van Hulst van Keulen uit 1780 geeft aan hoe krap de doorvaart langs Texel was en waar de beruchte zandbanken lagen. (collectie Zuiderzeemuseum, Enkhuizen).

1. Inleiding

De westelijke Waddenzee ligt vol met scheepswrakken.¹ Vele daarvan zijn allang weggespoeld, enkele zijn inmiddels afgedekt voor de toekomst en sommigen komen na lange tijd weer tevoorschijn uit het zand. Zo nu en dan spoelen bekende of nieuwe wrakken bloot.

Afb. 4. In 2017 spoelde een groot onderdeel van een groot zeevarend schip aan op de Hors, de zuidzijde van Texel. Het bleek een ezelschouder om de mast te verlengen of te strijken. Het werd geborgen door jutters en leden van de Historische Vereniging Texel om te worden overgebracht naar Kaap Skil. (foto: Historische Vereniging Texel/Wilma Eelman).

De wrakken hebben de afgelopen 50 jaar een grote aantrekkingskracht op de eilandbewoners gehad. In de jaren '70 liet de Rijksoverheid de wrakken exploiteren door toestemming te geven de objecten hieruit te bergen. Het zou het eerste hoofdstuk vormen van een decennia lange worsteling tussen sportduikers, jutters, wetenschappers zoals maritiem archeologen en zij die alles tentoon wilden stellen. De ambities en beleidsvoornemens van verschillende Rijks-, Provinciale- en lokale overheden en de musea botsten regelmatig. Duurzame zorg voor het maritieme erfgoed in het algemeen belang ging veelal ten onder in onderlinge interne twisten, gebrek aan budget en haperende voortzetting van ingezet beleid. Deze situatie leek met de opening van een fraai museum in 2012 in Oudeschild doorbroken. Niets bleek echter minder waar.

1 De Engelstalige versie van dit exposee is in 2021 verschenen, zie Bartels, 2021.

Afb. 5. De maquette in de benedenverdieping van Museum Kaap Skil laat de museumbezoekers de Reede van Texel in vol bedrijf zien. (foto: Museum Kaap Skil).

Zodoende bestonden er in 2016, het moment dat de Gemeente Texel zich als eigenaar van het bodemarchief in de Waddenzee actief in de gang van zaken ging mengen, nog steeds een kakelbonte stoet aan duikers, duikgroepen en collecties uit vele wrakken die op een volledig willekeurige manier werden beheerd, cadeau gedaan, verkocht, onderling waren verdeeld of geruild, of simpelweg waren weggegooid of weggerot. Van systematische aanpak of archivering van gegevens met als doel de tijdschapsules te onderzoeken, bleek nog steeds in veruit de meeste gevallen geen sprake. De Texelse duikvondsten raakten niet alleen over het eiland verspreid maar ook over de rest van Nederland en soms ver daarbuiten. Dit proces kwam in een stroomversnelling door de ontdekking en het deels leeghalen van het zogenaamde 'Palmhoutwrak' in 2015 door diverse groepen Texelse duikers. De oogverblindende maar ook verbijsterende 17de-eeuwse inhoud van dit wrak maakte duidelijk dat de wal het schip keerde en overheden, museum en duikers de handen ineen moesten slaan om de vondsten wereldkundig te maken en een verstandiger beleid op de waterbodem uit te stippelen.² In dit verhaal staat de driehoek duikgroepen, overheden en het wrakken- en juttersmuseum Kaap Skil in Oudeschild centraal met een focus op de publieksarcheologie en erfgoedcommunicatie naar het publiek in dit turbulente proces.

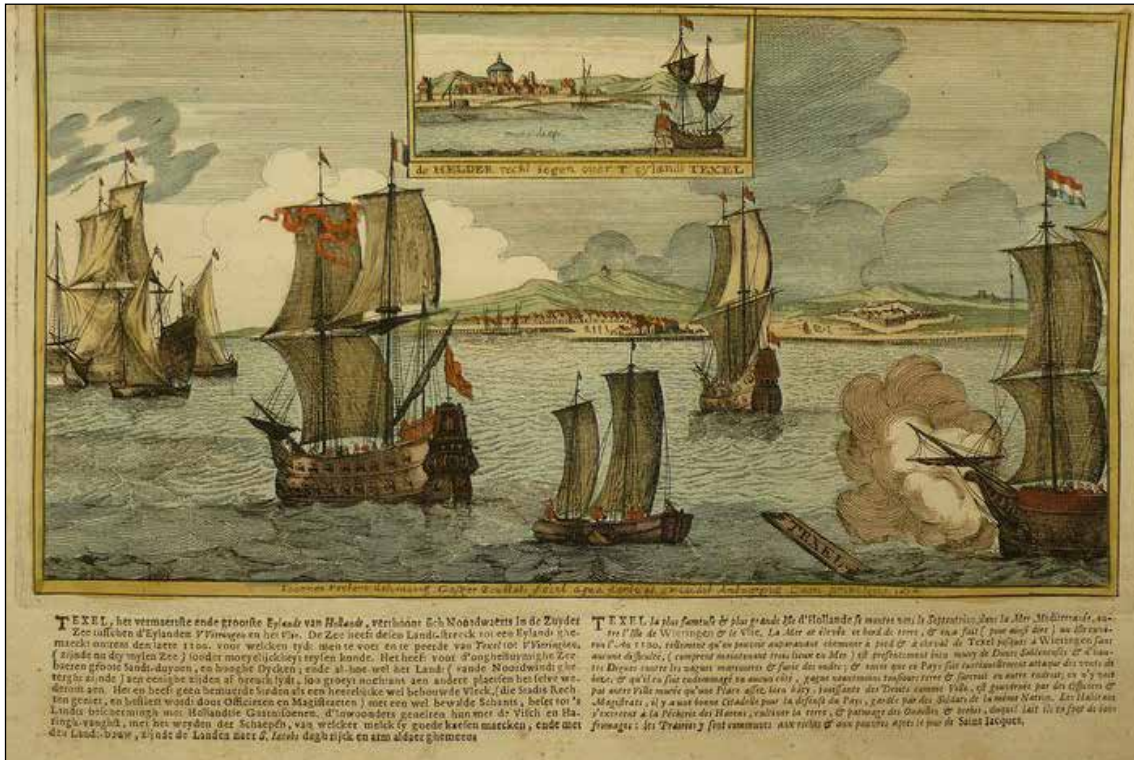
2 Vos, 2019.

2. Het scheepskerkhof op de Rede van Texel

De delta van de Rijn zorgde in het late Holoceen voor de afzetting van sediment. Gecombineerd met de uitstroom van zand, het getij en de westenwinden, ontstond een zandige strandwal, wat later tot vorming van duinen zou leiden. Achter de duinen vormde zich in het zompige gebied veengroei. Enkele pleistocene opduikingen zoals de Hoge Berg op Texel, staken boven dit landschap uit. Doordat de aanvoer van regen en smeltwater van achter de duinen doorging, werd de duinenrij op bepaalde plekken doorbroken. Deze zeegaten waren de doorgangen voor het middeleeuwse scheepvaart. Noordelijk werd de duinenrij van Texel doorbroken door het Vlie, de scheepvaartroute in de vroege middeleeuwen. Rond 1200 brak ook ten zuiden van het latere Texel de duinenrij door en werd ontstond het eiland en een nieuwe scheepvaartroute. Daarmee verkreeg het gebied het insulaire karakter.

In de Hanzetijd vormden de zeegaten als het Marsdiep en de Vliestroom, de weg naar andere Europese gebieden. Met de ontwikkeling van de Hollandse en Westfriese steden vanaf de 16de eeuw nam de scheepvaart toe. Door de heersende (noord)westelijke winden was voor de zeilschepen het uitvaren vanuit de Waddenzee ten oosten van Texel naar de Noordzee een probleem. De schepen moesten wachten op de gunstige maar zeldzame oostenwind. Dit kon dagen, weken of soms maanden duren. De bemanning diende, mocht de wind draaien, al die tijd aanwezig te zijn. Gedurende deze periode lagen tientallen soms meer dan honderd schepen voor anker en liepen risico aangevaren te worden. Stormen vormden op deze 'Rede van Texel' een groot gevaar omdat indien een schip van de ankers sloeg en andere raakte, deze averij opliepen of zonken. Bij de beruchte 'Tesselschade' storm van 24 december 1593 gingen van de 140 voor anker liggende koopvaardijsschepen 20 in één nacht naar de kelder.³ Ook in de twee eeuwen daarna zouden grote aantallen schepen zinken. Zowel inkomende als uitgaande schepen liepen risico. De eilandbevolking kwam de schipbreukelingen dan te hulp en begon soms al voortvarend lading en bruikbare onderdelen van boord te halen. Dit 'jutten' op zee en op het strand naar aangespoelde zaken, zit tot op de dag van vandaag in het DNA van de eilandbevolking. De strandingen en bergingsoperaties werden veelal officieel opgetekend in notariële akten. Deze akten gaven overzicht in het aantal, het scheepstype en de (legale) lading, echter niet van de precieze locatie. Soms ontbreken van specifieke jaren of van bepaalde notarissen de akten, waardoor het overzicht incompleet is. Daarmee blijft het koppelen van scheepwrakken, locaties en de notariële verslagen een heikele zaak. Pas met de aanleg van het Noord-Hollands Kanaal in 1824 en de komst van de stoomvaart, werd het lange wachten in de Westelijke Waddenzee opgelost en verviel de functie van de Rede van Texel.

3 Guicciardini, 1612. Op kerstavond 1593 lag een vloot van 150 schepen op de Texelse rede, een gunstige wind afwachend. Sommige schepen lagen al 18 weken op de Reede te wachten. 's Avonds om negen uur werden ze door een storm overvallen. Twee schepen sloegen van hun ankers af in de donkere nacht, terwijl bliksemschichten af en toe de hemel verlichten. De losgeslagen schepen ramden in andere schepen, die vervolgens ook ten prooi aan een woedende zee gingen "Alsoo zy overmidts malkanderen niet en konden myden. Waer door vierenveertich groote coopvaerders schepen versoncken, ende omtrent 1050 schippers ende bootsghesellen verdrongen: voorts weynighe daer schadeloos af komende". Volgens de overlevering gingen dus 44 koopvaarders ten onder, en verdrongen maar liefst 1050 schippers. De andere schepen liepen zeer grote schade op, 'Soo dat daer was ween groot gekrijs sonder hulpe ende een groote schaede niet te estimeren voor het gheheele Landt ende den Cooplieden: wesende een merkellijcke straffe des Heeren. Het onweder een weijnigh opgehouden zijnde, die van Tessel, Wieringhen ende Medenblick alle behulp deden om te bergen."

Afb. 6. Kopergravure van J. Peeters van de Reede van het Eiland Texel in 1674. (Particuliere collectie).

Afb. 7. De wrakkenkaart van de Rijkdienst voor het Cultureel Erfgoed, stand 1991. (tekening RCE).

3. Het eilandgevoel en het juttten

Net als bij veel van oorsprong geografisch geïsoleerde gemeenschappen het geval is, hebben de inwoners van de Waddeneilanden een sterk 'eilandgevoel', en beschouwen ze de bemoeienis van het hogere gezag met regels en wetten als inmenging in hun 'eilandzaken'. De combinatie van de eeuwenlange structurele afkeer van autoriteiten, vooral die van de vaste wal, in combinatie van het onderling regelen van eigen zaken wortelt diep in de gemeenschap.⁴ Daartoe behoort ook alles wat aanspoelt aan of zinkt nabij het eiland.⁵ Wrakken en lading worden door veel eilandbewoners tot hun natuurlijk en rechtmatig eigendom beschouwd. Tot ongeveer 100 jaar geleden vormde de strandvonderij een praktische aanvulling op het bestaan van de eilandbewoners; bruikbare vondsten van het strand werden in woning, schuur, bedrijf of huishouden gebruikt. Niet direct bruikbaar materiaal werd, in afwachting van praktische toepassing, op het erf opgeslagen. Deze praktische kant is met het toenemen van het duiken veranderd. Deze omgang met het gevonden materiaal veranderde naarmate de economische noodzaak tot hergebruik kleiner, en het aantal opgedoken, spectaculaire voorwerpen groter werd. Veel sportduikers die op de eilanden wonen, voorzien hun voortuinen met een bonte verzameling scheepsankers, kanonnen en andere maritieme vondsten. Hoe groter het formaat en het aantal van de objecten, des te duidelijker wordt de hiërarchie van de competitieve individuen en groepen.⁶ Ook recent gejutte materialen als hout of handelswaar uit afgevalen zeecontainers wordt binnengehaald en zichtbaar opgetast. Zo vormen vele voortuinen op de Waddeneilanden als het ware kleine openluchtmusea die zowel vertellen over de zee als blijk geven van de vrijheidsdrang van de bewoners. Dit is een participatieve uiting van een emotioneel proces van de verbinding met de historie en het erfgoed van het eiland, maar ook een uiting van persoonlijk prestige van de jutter of duiker. Met het toerisme op de eilanden en de alom verkrijgbare, vaak zelf vervaardigde bric-a-brac hebben deze uitstallingen weinig van doen; ze zijn ook te zien op plekken waar zelden of nooit toeristen komen.

Afb. 8. Aangespoeld scheepsdeel bij paal 21, april 2021. (foto: Frank Postma).

4 Het buureiland Vlieland kent net zoals Texel hierin een traditie die zeker tot in de 15de eeuw teruggaat. Ondanks het aanstellen van strandvonders, schouten en het straffen van strandroof, haalde dwang en regelgeving weinig uit. De eilanders beriepen zich op gewoonte traditie en vermeende rechten, waar juridisch weinig tegen uit te richten viel omdat de overheden toch altijd te laat waren. Zie: Doedens & Houter, 2020, 18-19, 23, 25.

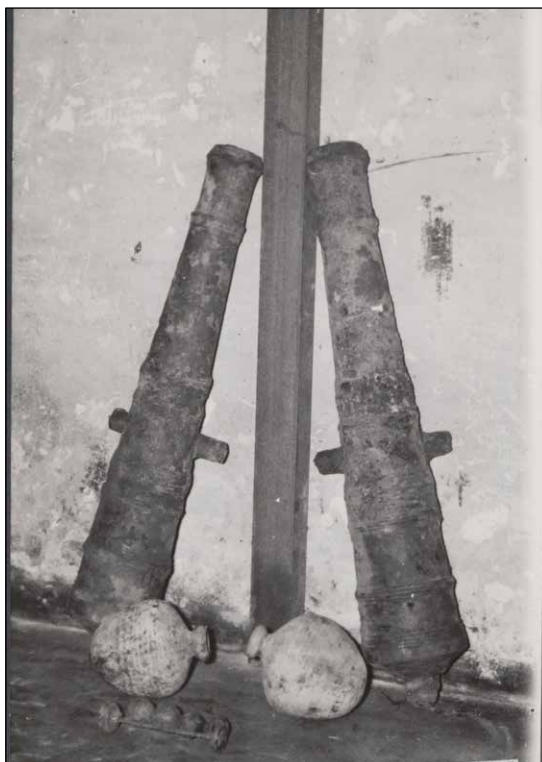
5 Manders, 2017, 94.

6 Eigen waarneming op Texel, Vlieland en Terschelling door de auteur.

4. 1970-1977, Scubaduiken en wrakbergen

Al eeuwenlang was bekend dat in de Nederlandse Waddenzee veel scheepswrakken met lading lagen. Vanaf de 17de eeuw werden deze beroepsmatig afgezocht in het kader van de berging van de resten in opdracht van eigenaren en reders. Lange tijd was werken onder water voorbehouden aan professionele duikers in dienst van de bergers, die gebruik maakten van zware apparatuur die voor de noodzakelijke voorziening met zuurstof in verbinding stond met een schip. In de jaren 1950-1970 werd de Waddenzee stelselmatig afgevist door 'loodvissers' die op de verhandelbare schatten uit waren.

Dit betrof vooral broden lood en kanonnen uit de wrakken. Rijkswaterstaat (RWS) verstrekte concessies aan diverse partijen. Tussen de partijen ontstond soms grote ruzie over de verdeling van de buit en de afdracht aan de Domeinen. Dit leidde zelfs tot verhitte situaties in de rechtbank.⁷ De gelegitimeerde plundering bracht soms fraaie kanonnen en aardewerk naar boven.⁸ In 1960 werd 40 ton lood uit een wrak gehaald waarvan een percentage aan RWS diende te worden afgestaan.⁹ Vanaf circa 1970 werd het *scubaduiken*, het individueel duiken met zuurstofflessen op de rug, snel populair. De weg naar de zeebodem was nu ook open voor particulieren, en al snel begon het sportduiken op de wrakken en het meenemen van voorwerpen die daar werden gevonden. Aangezien de Nederlandse Rijksoverheid, in het bijzonder de Dienst der Domeinen, eigenaar was van alle niet-geclaimde wrakken, was het aan haar om te bepalen wat hiermee zou gebeuren. RWS als beheerder van de zeebodem, stond dit toe. Domeinen en RWS verleenden desgevraagd vergunningen aan sportduikers voor het leeghalen van deze wrakken. De eerste vergunning om wrakdelen en voorwerpen uit de wrakken te bergen in

Afb. 9. Twee gietijzeren kanonnen, twee Spaanse olijfoliekruiden en losse (kneppel-) kogels vormden de buit uit een Texels scheepswrak geplunderd door loodvissers in 1959. (foto: Nationaal Archief, Den Haag).

- 7 De Telegraaf 8-5-1958, 3, over de rechtszitting in de Alkmaarse rechtbank van 7-5-1958 over een meningsverschil tussen loodvissers uit Den Helder. De totale opbrengst van fl 27.000,- aan lood werd niet onderling eerlijk verdeeld maar door een aantal duikers binnen twee maanden verbrast aan alcohol hetgeen tot nog meer ellende leidde.
- 8 'Loodvissers uit Den Helder, die onafgebroken de Noordzee afvissen naar wrakken hebben nabij de kust van Texel het wrak van een Spaans schip, waarschijnlijk uit de Tachtigjarige oorlog. Tot nu toe hebben de vissers twee kanonnen opgevist met het opschrift "anno 1640" een aantal ijzeren ronde kogels en drie stenen kruiken'. Zie Nationaal Archief, 1-9-1959, toegang: 2.24.05.02, zie ook Algemeen Dagblad 31-8-1959. Een van de kanonnen was nog geladen, zie: Het Parool 29-8-1959.
- 9 Trouw, 16-9-1960.

de Waddenzee rond Texel werd in 1971 verleend.¹⁰ Over de opbrengst uit de verkoop van de opgedoken voorwerpen moesten de vinders onderhandelen met de Dienst Domeinen. In 1972 gaf 'Domeinen' toestemming aan twee duikers om voorwerpen uit een 17^e-eeuws schip (het zogeheten 'Oude Wrak') te bergen, zolang ze de verschuldigde kosten voor de vergunning voldeden.¹¹ Het ging om medewerkers van het Nederlands Instituut voor Onderzoek der Zee (NIOZ). Zij doken in hun vrije tijd en op eigen kosten op de wrakken. Ook hielden zij een dagboek van hun duiken bij, maakten per wrak een vondstenlijst en fotografeerden het

Afb. 10. Vondsten uit het Oude Wrak van rond 1590 (foto: AWF).

grootste gedeelte van hun vondsten.¹² Alleen zaken die hun persoonlijke interesse hadden, bewaarden zij thuis in vitrines. Om de kosten van hun expedities te dekken, verkochten ze de rest van de vondsten. Dit waren onder andere vele tientallen loodbaren uit 1591 die ze uit het wrak hadden geborgen. De vinders hadden de baren beknopt gedocumenteerd voordat ze die verkochten; toch leefde ook bij hen het gevoel dat deze bijzondere objecten eigenlijk in een museum thuishoorden en niet zouden moeten worden omgesmolten.¹³

Niet alleen deze duikers met een officiële vergunning exploreerden en exploiteerden de wrakken. Rivaliserende amateurs doken in latere jaren op dezelfde vindplaatsen, maar zonder vergunning, controle, inhoudelijke vraagstelling of enige vorm van administratie of orde. Dit leidde regelmatig tot ruzie zowel boven als onder water.

10 Vergunning aan Willem Hart, Rijkswaterstaat brief 22-3-1971 nr. 3228. Hier wordt zijdelings opgemerkt dat de Monumentenwet van toepassing kan zijn. Met hartelijke dank voor het mogen raadplegen van het persoonlijk archief van Willem Hart, Zevenhuizen, Texel.

11 Vergunning Inspectie der Domeinen, 20 juli 1972, briefnr. 09-000/2002-08-70/1790.DG.

12 Het betrof in 1977 bijvoorbeeld 2.900 kilo lood van vele tientallen grote loodbaren. Van de opbrengst van fl. 13.050,- moest 10% van het bedrag aan Domeinen worden afgedragen, hetgeen ook geschiedde (brief 7 mei 1978). De duikers hebben voor het bovengenoemde bedrag het lood verkocht aan KEMA (Keuringsdienst Elektronische Materialen Arnhem), dat het toepaste in loodschermen voor Röntgenonderzoek. (brief Domeinen, 7 mei 1978)

13 Brief J. de Boer van 30-5-1978. Pas in 2019 kwam het laatste nog overgebleven, niet omgesmolten exemplaar in de collectie van Museum Kaap Skil. Zie voor de inhoud van het Oude Wrak: Stellingwerf & Bartels, 2021.

Afb. 11. Loodbaar met merktekens en jaartal 1591 uit het Oude Wrak. (collectie Kaap Skil, foto: AWF).

5. 1977-1991. Een poging tot gestructureerde participatieve maritieme archeologie

Eind jaren '70 daalde bij verschillende personen en instanties het bewustzijn in dat alle opgedoken vondsten uit de wrakken beschouwd moesten worden als waardevol archeologisch erfgoed. Daarnaast begon het in archeologisch Nederland te dagen dat op de bodem van de zee tijdscapsules van onschatbare waarde voor de Nederlandse geschiedenis lagen, die langzaam wegspoelden of werden leeggehaald. Het rijksbeleid bleef echter: vergunningen verlenen, lood en andere verhandelbare voorwerpen laten verkopen en een deel van de financiële opbrengst innen.

Het eerste initiatief op Texel kwam van de toenmalige leden van de in 1973 opgerichte Duikclub Texel. Door hun politieke actie op het eiland lieten ze zien dat waardevol erfgoed verkwanseld raakte, en dat ze dat een betreurenswaardige zaak vonden.¹⁴ Er werd gezocht naar een geschikte locatie om – grote - opgedoken stukken als kielbalken, kaapstaanders, braadspitten en delen van een gangboord op te slaan en zo mogelijk te exposeren. Het Texels Museum in Den Burg zag hier weinig heil in, mede door het vaak illegale karakter van de duikexpedities en verwerving van de vondsten. Opedoken voorwerpen dienden immers te worden gemeld bij de toenmalige Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB, nu: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, RCE). De ROB hield zich echter niet met de Waddenzee bezig; daar waren immers RWS en Domeinen voor. Uit de notulen van destijds blijkt dat er sprake was van een patstelling, die in feite tot op heden niet is opgelost. Zo was en is de wens van de gemeente om tot initiatieven te komen op het gebied van toeristisch erfgoedbeleid en dit te financieren uit de toeristische inkomsten van het eiland. Tevens bestond de wens van de Duikclub Texel om een eind te maken aan de feitelijke wetsovertredingen en nauw te gaan samenwerken met de beroepsarcheologen. Daarnaast was het gebrek aan opslagcapaciteit voor de vondsten van de Duikclub en het ontbreken van conservering voor de kwetsbare stukken uit de Waddenzee een groot manco. Tot slot was er de nog immer levende vrees van het Texels Museum voor torenhoge kosten van conservering van opgedoken vondsten en wettelijke problemen met het accepteren van zonder vergunningen opgedoken en aangeleverde voorwerpen.¹⁵

In 1979 waren voorlopige tussenoplossingen bedacht: opslag van de voorwerpen in een oude wierschuur in het dorp Oudeschild, een gemeentelijke lobby voor de Duikclub Texel om een formele duikvergunning te verkrijgen, en het opstellen van een plan voor een plaatselijk maritiem archeologisch museum.¹⁶ Gedurende de besprekingen die vervolgens plaatsvonden, werd van alle zijden goede wil getoond om een historisch zee- en scheepvaartmuseum op te richten op het terrein van het molencomplex in Oudeschild, de huidige locatie van Museum Kaap Skil.¹⁷ De meeste vondsten kwamen namelijk aan land in Oudeschild, de enige visserij- en handelshaven

14 Notitie betreffende geborgen voorwerpen door de Duikclub Texel, door wethouder J. C. M. Nauta, 16-7-1979.

15 Om salonfähig te worden vervaardigde DCT een Beleidsvisie, zie: Boon, 1979. De wensen van toen wijken maar weinig af van de wensen van nu inclusief de wettelijke onmogelijkheden die hierbij horen.

16 Aantekeningen overleg Gemeentebestuur Texel, DCT, en Stichting Texel Museum 8-8-1979.

17 Gemeenteraad Texel wilde voor Fl 25.000,- de wierschuur Oudeschild laten slopen. Duikende burgers ageerden op dit voornemen en wilden de schuur voor hetzelfde bedrag overnemen om op te knappen voor het houden van exposities.

Afb. 12. Door Texelse duikers wordt in 1985 een opgevist kanon geplaatst in de expositieruimte van het Maritiem Museum in Oudeschild. (collectie: Museum Kaap Skil).

van het eiland. Ook hier is de verbondenheid met de Texelaars en hun opgedoken voorwerpen te zien; de wens was uitdrukkelijk dat voorwerpen uit de Texelse Waddenzee onvoorwaardelijk op Texel bleven. Tevens diende de Duikclub een legale en zichtbare rol te krijgen. Dit billijke verzoek werd vanaf het eiland naar het Ministerie verzonden. Het zou de opmaat zijn van vier decennia touwtrekken.¹⁸ Enige tijd later wees het Ministerie op voorspraak van de ROB het verzoek integraal af en verwees de Gemeente Texel door naar Museum Schokland. Hier, in het in 1947 na de drooglegging van de Noordoostpolder opgerichte museum op de woonterp van de Middelbuurt van het voormalige eiland, had men ervaring met scheepswrakken.¹⁹ De Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders (RIJP) deed sinds de jaren '60 veel onderzoek naar scheepswrakken in de drooggevalen polders. Nu werden de archeologische medewerkers plotseling geconfronteerd met de situatie op Texel.

Hier zien we voor het eerst inhoudelijke inmenging op rijksniveau om het tij te keren. Bij het ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM) was inmiddels een archeoloog aangesteld als medewerker onderwaterarcheologie in de persoon van prehistoriestudent Thijs Maarleveld (1953-2021).²⁰ Deze nodigde zichzelf uit bij de directie van het Texels Museum voor overleg. Ondertussen informeerde hij de verbaasde archeoloog van Museum Schokland, Reinder Reinders, over de gang van zaken op Texel.²¹ Maarleveld organiseerde na de *de facto*

18 Brief Stichting Texels Museum aan Ministerie CRM, directie Musea, Monumenten en Archieven van 13-11-1979 naar aanleiding van de overleggen tussen Gemeente Texel, de Duikclub en het Museum.

19 Brief Ministerie CRM, nr. MU/BA-207.701 van 28-2-1980.

20 Eelman & Bartels, 2021, 9.

21 Brief Ministerie CRM, nr. MMA/Mo 210.310 van 14-7-1980 en typescript van eind 1980 door Maarleveld aan Reinders met veel vertrouwelijke informatie over (illegale) duiken, verkopen, de rol van de ROB, RWS en onderlinge ruzies tussen de duikers. Inmiddels is Prof. Dr. Reinders (Rijksuniversiteit Groningen, NL) met emeritaat en Prof. Dr. Maarleveld (Universiteit Esbjerg, DK) in 2021 helaas overleden.

afwijzing van de ROB een bezoek van minister Wallis de Vries aan het eiland. Ondertussen ging in de zomer van 1980, tegen de stroom in, alsnog het Maritiem Museum in Oudeschild open, met een afdeling scheepsarcheologie.

Tijdens het bezoek van de minister op 2 juli 1980 werden er duidelijk zaken besproken, waarop een brief van de Gemeente Texel aan de minister volgde. Hieruit bleek dat ook de minister zich verbaasde over het besluit van de ROB en zijn eigen ministerie om maritieme archeologie door georganiseerde duikers op Texel te verbieden. De gemeente meldde terecht dat door de steeds intensievere boomkorvisserij de wrakken nu wel heel makkelijk te bereiken waren en ernstige schade opliepen. Ook de steeds 'brutere werkwijze' van sommige duikers, waarbij zelfs springladingen werden gebruikt om zand van de wrakken te verwijderen, werd aan de minister gemeld.²² Dit alles om toch nogmaals te pleiten voor het beoefenen van gestructureerde onderwaterarcheologie door sportduikers, binnen een strikte vergunning om malafide duikers tegen te gaan, de handel in scheepsvondsten te voorkomen en om als gemeente meer grip op de archeologie van de waterbodem te hebben. Kennelijk hielp het. De Duikclub Texel verkreeg voor 1981-84 een duikvergunning voor het 'opgraven en opvissen van voorwerpen uit de Waddenzee'.²³ Voor schepen van de West-Indische Compagnie (WIC), de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) en de Admiraliteiten diende een apart bergingscontract te worden gesloten omdat deze eigendom van de Staat en daarmee van Domeinen waren. Alle vondsten uit overige wrakken moesten aan de burgemeester worden gemeld.²⁴ In de praktijk kwam het erop neer dat de duikers hun vondsten schriftelijk meldden en in elk geval een deel van de voorwerpen aan het Maritiem Museum overdroegen.²⁵ De invloed van Thijs Maarleveld op het doen en laten van de duikers begon zichtbaar te worden in de vorm van door hen opgestelde lijsten van opgedoken vondsten.

Afb. 13. Thijs Maarleveld (midden) met de Texelse duikers Hans Eelman (links) en Jac Betsema (rechts) rond 1980 op de Waddenzee. (collectie: Historische Vereniging Texel).

- 22 Brief Gemeente Texel 5/42211 van 27-8-1980 aan Ministerie CRM. Vermoedelijk waren deze springladingen geplaatst door het Duitse leger ten tijde van de bezetting (1940-1945). Het vermoeden bestaat dat bronzen kanonnen door duikers van de Kriegsmarine van de historische wrakken zijn verwijderd voor het omsmelten ten behoeve van de oorlogsindustrie. Anderen menen echter dat de springladingen in de jaren '50-'60 zijn aangebracht om de scheepsladingen die door Domeinen werden verkocht door middel van detonatie makkelijk bereikbaar te maken voor de broodduikers.
- 23 'Bergingscontract' Brief RWS Directie Noord-Holland, 12157 van 2-4-1981 en Domeinen te Haarlem 1981, nr. 23/81/0527.
- 24 Bergingscontract artikel 14-3, en Monumentenwet artikel 24-1.
- 25 Veel van de inventarislijsten zijn in de zomer van 2020 uit het archief van Duikclub Texel tevoorschijn gekomen, met dank aan Fup Boon, Oud-voorzitter DCT.

Afb. 14. In juli 1985 takelden Texelse duikers het kanon van het oorlogsschip *De Rob*, gezonken in 1640, uit het water van de Waddenzee. Het bronzen kanon bleek gegoten in 1638 door Everhardus Splinter te Enkhuizen. (collectie: Langeveld & De Rooy, Den Burg).

Een stimulerende factor hierbij was dat Maarleveld in het kader van zijn doctoraalscriptie met een team van professionals, studenten en sportduikers zelf een project opstartte. Hierbij werd een 17de-eeuwse koopvaarder, een fluitschip met de werknaam *Scheurrak T 24* onderzocht. Het was het begin van een campagne van negen jaar met jaarlijks twaalf weken duikwerk in de zomer. Het schip 'Phileas Fogg', eigendom van een van de vooraanstaande Texelse duikers Hans Eelman werd daarbij ingezet [Afb. 17].²⁶ Een enkele individuele duiker maakte zijn zorgen omtrent het behoud van de wrakken aan het ministerie kenbaar.²⁷ De minister antwoordde daarop dat archeologische onderzoeksruimte op Texel zijn aandacht had maar dat het bescheiden onderzoeksteam slechts over beperkte middelen beschikte en daardoor telkens voor keuze stond, welk wrak te onderzoeken.²⁸

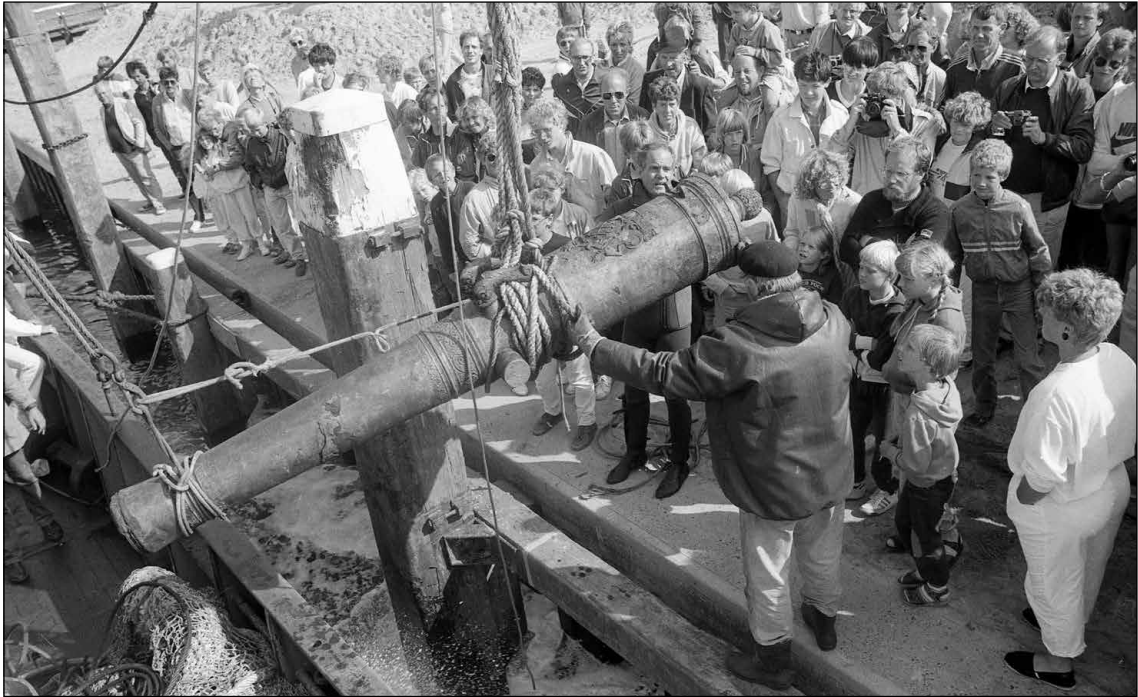

Afb. 15. Juli 1985, Het bronzen kanon wordt bestudeerd door Thijs Maarleveld (links) en de Texelse duikers. (collectie: Langeveld & De Rooy, Den Burg).

26 Maarleveld, 1984, 3-4, 63-64.

27 Brief C. J. Eelman aan WVC 15-10-1985 en antwoord 16-12-1985.

28 Brief van 16-12-1985 OCW aan C. J. Eelman, MMA/MO-2078.

Afb. 16. Juli 1985, het Enkhuizer kanon wordt onder grote publieke belangstelling aan wal getakeld. (collectie: Langeveld & De Rooy, Den Burg).

Afb. 17. Het onderzoeksschip Philleas Fogg rond 1985 met op de voorplecht de Chinese student Chang Wei. (collectie: Historische Vereniging Texel).

Net zoals tegenwoordig waren er ondanks de gemaakte afspraken met de georganiseerde duikers destijds ook duikers die om alle afspraken heen werkten. Dit wekte veel onbegrip. Niettemin werd aan het eind van de vergunningsperiode door het Ministerie verzocht om de samenwerking met gemeente, museum en vooral de Duikclub Texel weliswaar voort te zetten, maar daarbij uitsluitend nog recreatief te duiken, geen voorwerpen meer mee te nemen, zich te beperken tot een enkel wrak en tot een meer gestructureerde aanpak te komen.²⁹ Het 'bergingscontract' met RWS en Domeinen uit 1981 werd niet meer verlengd.

Het gezamenlijk streven naar een definitieve regeling voor het non-destructief duiken was in de maak. Maarleveld zat echter niet stil en had een team samengesteld van 'Rijksduikers'. Dat waren sportduikers van Duikclub Ecuador van Terschelling, met wie hij al goede ervaringen had opgedaan. Zij waren al bezig met het duiken op een inmiddels geheel blootliggend wrak, 'Scheurrak SO 1' genoemd. Een en ander wekte uiteraard wrevel bij de Texelaars. De oorzaak lag deels bij henzelf: Maarleveld had genoeg van het niet aflatende gehakketak met en tussen de Texelse duikers. Hij liet hen weten dat alleen wetenschappelijke instellingen toestemming hadden om te duiken en vondsten te bergen, maar dat de vrijwilligers, mits ze zich aan de regels zouden houden en zich netjes gedroegen, zich bij hem aan konden sluiten.³⁰

Deze uitgestoken hand werd kennelijk door Duikclub Texel gewaardeerd en het verlangen om meer structuur en discipline werd begrepen, wat uit een schriftelijke reactie bleek.³¹ Dat Maarleveld rond 1984 een steviger positie had als coördinator Archeologie Onder Water en als zodanig namens de minister sprak, hielp bij zijn streven naar discipline en samenwerking. Achter de schermen werden de nodige inhoudelijke en politieke voorbereidingen getroffen om de gewenste professionaliseringsslag te maken. In 1985 was een grote stap gezet toen Minister Brinkman verklaarde dat de Monumentenwet ook onder water van kracht zou zijn, iets wat in 1988 in de nieuwe wet werd vastgelegd. Binnen zijn Ministerie werd daarnaast in 1985 een nieuwe Afdeling Archeologie Onder Water opgericht met Maarleveld als hoofd.³²

Het Texels Museum deed in 1985 via de Gemeente Texel aan het Ministerie van WVC een voorstel om tot de vestiging van een scheepsarcheologisch depot en een conserverings-unit op Texel te komen.³³ Het nut en de noodzaak daarvan was destijds al duidelijk. In Amersfoort bij de ROB en op het Ministerie was men toen al bezig een nieuwe Monumentenwet voor te bereiden, die in 1988 zou worden ingevoerd. Hierin werd voor het eerst de rol van de opgravende partijen duidelijk. Deze dienden een vergunning te hebben, zich academisch te verantwoorden voor hun werk, en de resultaten van hun onderzoek als ook de vondsten fatsoenlijk te rapporteren en op te slaan. Daarop werd ook op Texel voorgesorteerd. In 1985 schreef de Minister aan de Rijkscommissie van de ROB, als onderdeel van het Ministerie, dat het leeghalen van scheepswrakken met toestemming van RWS en Domeinen tot het verleden behoorde. Tevens merkte hij op dat het Ministerie had voorkomen dat vondsten die door Texelse duikers in de rijkswateren waren gedaan, op de veiling werden verkocht. De Minister

29 Brief WVC MMA/MO-6980 van 31-7-1984. De hand van Maarleveld is duidelijk hierin te lezen.

30 Ministerie CRM/WVC, Maarleveld aan Duikclub Texel, brief MMA/MO-U-0240 van 17-8-1984 en brief MMA/MO-U-1997 van 13-8-1985 aan team Phileas Fogg naar aanleiding van het lichten van een bronzen kanon.

31 Brief Duikclub, 20-10-1984. De Duikclub Texel heeft altijd uit ongeveer 20 actieve leden bestaan. Daarnaast zijn er enige tientallen donateurs. De ledenaantallen en samenstelling wisselde over de jaren sterk. De actieve initiatiefnemende kern bestond de afgelopen jaren uit ongeveer 7-10 leden.

32 Vos, 2009, 27.

33 Brief Gemeente Texel nr. 5/68680 aan Ministerie van CRM van 30-8-1985.

stelde de kaders voor het tot stand komen van een depot voor bodemvondsten op Texel en vroeg om advies aan de Rijkscommissie.³⁴

De initiatieven waren deugdelijk voorbereid, maar de acties van bepaalde groepen de Texelse duikers begonnen naar de mening van de overheden te escaleren. Daarom werd op verschillende niveaus gewerkt om tot een vaste archeologische unit op Texel te komen, te beginnen met een depot. Die wens werd overgenomen door de gemeente Texel en de 'Werkgroep Scheepsarcheologisch Depot Texel' liet in 1989, een jaar na de invoering van de nieuwe Monumentenwet, het plan van aanpak 'Proefproject Archeologische Streekinventarisatie Westelijke Waddenzee' het licht zien. Het initiatief paste geheel binnen de traditie van de archeologie op het land om veldverkenningen uit te voeren, de resultaten te verwerken in archeologische waardenkaarten en die vervolgens de basis te maken van archeologisch beleid. Omdat in de westelijke Waddenzee de meeste wrakken liggen en de nood daar het hoogst was, startte hier het proefproject. De drie hoofdpunten waren: het komen tot een waardestelling per wrak ten behoeve van onderzoek; (de-)selectie, en (eventuele) bescherming. Vervolgens zouden de vondsten uit alle wrakken moeten worden geïnventariseerd. Tenslotte – iets wat nog steeds actueel is – zouden de rivaliserende duikers en duikgroepen bij het onderzoek moeten worden betrokken om zo tot een overzicht van hun vondsten te komen en hun handelen in de toekomst beter te coördineren. Daarnaast moest het aantal wetsovertredingen door de duikers afnemen.³⁵ De onderlinge ruzies tussen de duikers en de voortdurende lukrake duikacties zonder enige verslaglegging of ordelijkheid waren de opstellers een doorn in het oog. Het project, dat een jaar zou draaien, zou fl 96.000,- gaan kosten (nu in 2022 ongeveer € 44.000,-). De 'Streekinventarisatie' werd uitgevoerd door een - zelf ook duikende - beroepsarcheoloog. Ze werd in 1991 afgerond en kreeg geen vervolg.³⁶ Uit de evaluatie van het proefproject bleek dat het om de inhoud en restanten van twaalf verschillende schepen ging, dat het project ondanks de 'onderlinge rivaliteit' en 'stekeligheden' toch kon worden voltooid en men het voornemen had om in het Maritiem- en Juttersmuseum in Oudeschild de belangrijkste voorwerpen op te stellen. In 1991 werd een speciale tentoonstelling aan één van de bijzondere wrakinhouden gewijd en er zou in 1993 een 'omvangrijke en prestigieuze' publicatie moeten verschijnen.³⁷ Ondertussen werd op Rijksniveau gewerkt aan een Archeologische Velddienst Onder Water om zelfstandig (of met enige hulp van sportduikers) gestructureerd archeologisch onderzoek te kunnen doen. De ROB deed vervolgens een poging om op Texel een gemeentelijk archeoloog aan te laten stellen, eventueel in een regionaal archeologisch verband.³⁸ De Gemeente Texel wilde echter niet meewerken en niet meebetalen als de ROB niet garandeerde dat het depot voor Texelse bodemvondsten ook op het eiland zelf zou worden ingericht. In 1993 bleek dat de ROB afzag van het depot op het eiland waardoor een lange impasse ontstond.³⁹

34 Brief Ministerie van WVC MMA/MO-U-2603 van 16-12-1985.

35 Document Werkgroep Scheepsarcheologisch Depot Texel, juni 1989.

36 Kleij, 1991. Dit is een voorbericht op het rapport. Het rapport is wegens betalingsachterstand jegens de uitvoerder nooit ingeleverd bij de opdrachtgever (mondelinge mededeling Piet Kleij, gemeentelijk archeoloog van Zaanstad, aan de auteur, november 2016). De inhoud van de inventarisatie is daarmee onbekend en niet openbaar.

37 Van Dijk, 1991. De genoemde 270 afbeeldingen en foto's zijn nergens openbaar gearchiveerd.

38 Roux, 2000.

39 Roux, 2000.

6. 1991-2007. Opkomst, bloei en neergang van de non-participatieve maritieme archeologie en het Texelse antwoord daarop

In 1994 werd door de wetgever omwille van de veiligheid van de commerciële beroepsduikers het Duikbesluit genomen. Het zorgde, onverhoopt en ongewenst, voor grote veranderingen. Het bepaalde onder andere dat onderwaterarcheologen uitsluitend hun werk mochten uitvoeren als ze over een beroeps-duikcertificaat beschikten. Deze Arbomaatregel zorgde ervoor dat op korte termijn veel nieuwe en vooral kostbare diploma's moesten worden gehaald. Dit was eigenlijk alleen haalbaar voor een paar Rijksduikers en commerciële duikbedrijven met een enkele archeoloog in de gelederen. Ook verzuimde Nederland – in tegenstelling met veel andere landen – een onderscheid te maken tussen het werken onder water zoals bijvoorbeeld in de offshore 'commercial diving' en het wetenschappelijke werk van marien biologen en maritiem archeologen. In de omringende landen was en is een vrij licht certificaat voor 'scientific diver' voldoende en het werken met amateurs bleef daar gehandhaafd na het volgen van een korte praktische cursus (NAS). De samenwerking tussen beroeps- en amateurduikers werd eveneens beïnvloed door de Arbo wetgeving. Tussen de twee partijen mocht geen gezagsverhouding bestaan waardoor in Nederland amateurs werden uitgesloten van participeren in professioneel archeologisch onderzoek. Deze situatie duurt nog altijd voort. Nederland hield en houdt zich aan het strengste regime, met alle gevolgen van dien. Samenwerking met ongediplomeerden wordt bij voorbaat uitgesloten, door alle eisen werd de toch al dure maritieme archeologie haast onbetaalbaar.

Voordelen waren er ook. Er moest professioneler worden gewerkt, met grotere schepen die voorzien waren van decompressie-units. Het aantal werkbare dagen en daarmee de duiktijd bijvoorbeeld op de Waddenzee groeide. Ook de efficiency en uren onder water namen toe.⁴⁰ Op het altijd autonome Texel kozen de duikers inmiddels hun eigen koers. Het duiken op verschillende wrakken ging gestaag door. Incidenteel werd door een enkeling een vondst gemeld, maar de meeste vondsten werden, zoals gebruikelijk, thuis opgeslagen. Wel werd er op werkavonden soms gezamenlijk materiaal gereinigd, werden potten geplakt en vondsten beschreven.⁴¹ Landelijk kwam de grote groep sportduikers met archeologische ambitie in 1994 tot de oprichting van een nieuw amateurverband: de Landelijke Werkgroep Archeologie Onder Water (LWAOW), bedoeld als aanspreekpunt voor de professionals.⁴²

Naast Maarlevelds Afdeling Archeologie Onder Water in Alphen aan den Rijn en op Texel was de Afdeling Scheepsarcheologie van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders in Ketelhaven blijven bestaan, met Reinder Reinders aan het hoofd. Vanaf 1987 kwamen op beide plekken veel gemotiveerde duikers uit binnen- en buitenland een opleiding volgen. De Nederlandse professionele aanpak werd hiermee wereldwijd een voorbeeld van innovatief onderzoek op het gebied van ingewikkelde wrakcomplexen. Een van de stagiairs was bijvoorbeeld Zhang Wei. Hij werd aanvankelijk directeur van de maritieme archeologie en nu onderdirecteur van het Chinees Historisch Museum van de Volksrepubliek China, met de grootste maritieme archeologische organisatie ter wereld.⁴³

40 Vos, 2009, 29.

41 Dit gold bijvoorbeeld voor de kanonnen, zie: Brinck 2020.

42 <https://www.awn-archeologie.nl/afdeling/lwaow/geschiedenis/>

43 <https://www.theworldofchinese.com/2020/09/under-the-sea/>

In 1995 gingen de beide Rijksmaritieme afdelingen op in één organisatie: het Nederlands Instituut voor Scheeps- en onderwaterarcheologie (NISA). Hierin kwamen scheepsarcheologen van de polderbodem en duikende scheepsarcheologen samen – een ‘gedwongen huwelijk’ volgens veel van de betrokkenen.⁴⁴ Het instituut kwam onder de ROB te vallen wat betekende dat de zittende werknemers van departement wisselden.

Het jaar 1996 was nog een topjaar, waarin de meeste van de 13 archeologische beroepsduikers vaak in de Texelse wateren actief waren. Het instituut was geen lang leven beschoren. Het NISA werd voor het goed en wel was begonnen al in 1997 onttakeld. In de afdeling ‘Nederland overzee’ kwamen beleid, beheer en internationale zaken onder de hoede van Maarleveld. Het andere deel van de organisatie bestond uit een duikteam dat zich bezighield met onderzoek en uitwerking. Hun productie bestond vooral uit de gebruikelijke, tamelijk taaie standaardrapporten en

specialistische artikelen; voor het algemene publiek was hun werk een stuk minder zichtbaar dan in eerdere jaren.⁴⁵ Omgekeerd presenteerden de Texelse amateurs zich in het museum in Oudeschild steeds beter.

De vestiging van het NISA als prestigieus onderzoeksinstituut werd in 1998 bekroond met de opening van een nieuw gebouw in Lelystad, op een terrein tussen *outletcenter* voor modieuze kleding en huishoudelijke goederen Batavia Stad, de Bataviawerf, het Museum Nieuwland en de grote telecomtoren van de KPN. Op 28 januari 1999 opende staatssecretaris Rick van der Ploeg (PvdA) dit nieuwe onderkomen en sprak van het NISA als ‘het enige volwaardige maritiem archeologische kennisinstituut in Nederland’.⁴⁶ Het mocht wat kosten: de Rijksoverheid huurde voor deze afgelegen locatie de prestigieuze architect Kees Christiaanse in. Het instituut was luxe uitgerust met kantoren, een bibliotheek, een grote werkloids, ruimtes voor opslag, restauratie en conservering en een duikbassin om in te oefenen. Eindelijk kreeg de maritieme archeologie alhoewel ver van het zoute water dan toch de lang gewenste faciliteiten, passend bij een land met een lange maritieme traditie zoals Nederland.

De lange witte loods met een ovalen dak was echter niet heel praktisch. Afgezien van allerlei lekkages bleek het gebouw klimatologisch volkomen ongeschikt te zijn.

Afb. 18. Maritiem archeoloog Boudewijn Goudswaard en de Chinese student maritieme archeologie Chang Wei bestuderen na een duik de Texelse vondsten. (collectie: Hans Eelman, Oudeschild).

44 Vos, 2009, 27.

45 Bijvoorbeeld een bundeling van deze taaie artikelen over de waterbodem van de Gemeente Texel vormt nu een proefschrift, zie: Manders 2017.

46 Rick van der Ploeg zou in archeologisch Nederland zijn sporen achterlaten als de politicus die vanuit een neoliberale visie de profit-archeologie in het leven riep en daarmee en de ‘archeologische markt’ dus ook de maritieme markt ‘opengooide’ en daarmee de archeologische wereld voorgoed veranderde.

Afb. 19. Het onder architectuur gebouwde onderzoekscentrum van het NISA geopend in 1998 en gesloten in 2015, foto 2017. (foto: AWF).

Afb. 20. Een groot gietijzeren kanon in de buitencollectie van het NISA, situatie april 2010. (foto: AWF).

Daarbij kwam dat de locatie Lelystad niet ideaal was. Veel personeel van het NISA bleef in de Randstad wonen en werkte liever thuis of in het hoofdkwartier van de ROB in Amersfoort dan zich naar de polder te begeven. De afwezigheid van andere onderzoeksinstituten waarmee een

kruisbestuiving had kunnen worden bewerkstelligd, werkte niet in het voordeel.⁴⁷

In het licht van de nieuwe wetgeving in 1998 werd door de ROB een ambtelijk driehoeksoverleg opgezet. De ROB schreef aan de gemeente Texel dat er een gemeenschappelijk gevoeld belang was om de drie belangrijkste duikgroepen 'Eelman' (Hans Eelman), 'Betsema' (Neptunes/Gebroeders Betsema) en de Duikclub Texel aan elkaar te binden door middel van procedures

Afb. 21. Drie initiatiefrijke Texelse duikers Hans Eelman (links), Flip Duinker (midden) en Jac Betsema (rechts) voorafgaand aan een duik in 1982. (collectie: Historische Vereniging Texel).

en afspraken. Zij zouden op gestructureerde wijze vondsten moeten gaan melden. Ook de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor het bodemarchief op de Texelse zeebodem werd benadrukt; hier zou sprake zijn van een 'complementaire verantwoordelijkheid' tussen de drie overheden.⁴⁸ Ondertussen werd door de beroepsarcheologen achter de schermen hard gewerkt om de ontsporende maritieme amateurarcheologie van Texel te disciplineren en daarmee de wetteloosheid te stoppen, de door de duikers gevonden objecten beter te beheren en door het Rijk te laten conserveren, het cultuurhistorisch toerisme te bevorderen en de door de duikgroepen in bruikleen gegeven voorwerpen verantwoord te beheren. De vier betrokken partijen; de Gemeente Texel, de ROB, het Museum en de 'verenigde' sportduikers hebben de overeenkomst 'Archeologie in de Waddenzee' uit 1998 voor zover bekend nooit ondertekend.⁴⁹

47 Voor een rake beschrijving van de toenmalige situatie die in grote mate nog steeds geldig is, zie: Dessens, 2014, 154-155. Het was beter geweest de bestaande unit op Texel uit te bouwen in de nabijheid van het NIOZ. Het universitaire zeeonderzoeksinstituut en het maritiem archeologisch instituut hadden elkaar goed kunnen versterken, de museale faciliteit in Oudeschild was dichtbij en de proeftuin voor onderzoek - De Waddenzee - was naast de deur.

48 ROB brief U98.936.ev (18-6-1998) en De Gemeente Texel ontving echter noch budget noch personeel om deze verantwoordelijkheid op zich te nemen.

49 Concept intentieverklaring 'Archeologie in de Waddenzee' 19-11-1998.

Deze concept-intentieverklaring leek in veel aspecten erg op de 'Pilot' die ruim 15 jaar later wél zou worden ondertekend.

Op Texel huurde het duikteam van het NISA via een duikende Texelse makelaar de voormalige melkfabriek aan de Schilderweg bij Oudeschild als onderkomen en operationele unit. Tegenwoordig is hier de Texelse Bierbrouwerij gevestigd. Later werd nog een unit gebouwd op het terrein van het NIOZ bij de veerhaven van 't Horntje. In de periode 1995-2005 kon vooral veel onderzoek worden uitgevoerd in de Westelijke Waddenzee. Zo ontstond een goed ingewerkt en op elkaar ingespeeld team. De vijf meest waardevolle en kwetsbare wrakken werden met zandzakken of steigergaas ingepakt om erosie te voorkomen. Deze periode kan worden beschouwd als de bloeitijd van de archeologiebeoefening en archeologische monumentenzorg onder water door de Rijksoverheid.

Afb. 22. Rijksduikers bevestigen in 2017 met plastic tie wraps het groene steigergaas over de resten en dekken daarmee het wrak van de BZN 17 af. (foto: RCE).

In 2003 startte diezelfde overheid echter een ronde van reorganisaties en bezuinigingen bij de ROB en haar opvolgers RACM en RCE. Die trof ook de maritieme archeologie. Het Rijk had zich de overtuiging eigen gemaakt dat commerciële partijen beter en goedkoper functioneerden dan de eigen bureaucratie. Zo bracht het zijn eigen, ervaren maritieme onderzoeksmachine langzaam tot stilstand. In 2006 werd het NISA-duikteam opgeheven en kwam er een einde aan het onderzoek.⁵⁰ De gangmakers waren inmiddels vertrokken; zo was Thijs Maarleveld in 2005 benoemd als hoogleraar aan de Universiteit van Zuid-Jutland in Esbjerg, Denemarken.⁵¹ Anderen als Boudewijn Goudswaard stortten zich op de Nederlandse grote infrastructurele projecten, archeologisch management, anderen op het duiken op wrakken in buitenlandse wateren; weer anderen bleven teleurgesteld en mopperend achter. De uitstraling en het bereik van de publicaties en exposities die volgden was gering. De scheepsarcheologen waren vooral goed in het beschrijven van de bouwwijze van een bepaald scheepstype en de technische kenmerken.⁵² Het belangrijke narratief echter van de maritieme archeologie, het inspirerend vertellen van de verhalen over scheepvaart, zeehandel, ontdekkingsreizen, verre oorden en zeeoorlogen en de betekenis daarvan voor het heden, ontbrak.⁵³

De inperking van het NISA had meer gevolgen. De samenwerking van de professionals met de amateurs stond op een laag pitje, de aansluiting met de LWAOW verwaterde. Door de terugtrekkende overheid, de steeds geringere mate van samenwerking en de stijging van het aantal sportduikers leidde tot onbedoelde ontwikkelingen. Een enkele Texelse duiker poogde wettelijk de zaak in goede banen te leiden door te trachten bij de gemeente een opgraafvergunning

50 Vos, 2009, 29.

51 <https://southerndenmark.academia.edu/ThijsMaarleveld>

52 Zie bijvoorbeeld: Gawronski, *et al*, 2017.

53 Dessens, 2014, 156-157.

te verkrijgen en zo scheepsresten legaal te onderzoeken en te bergen.⁵⁴ Dit leidde echter weer tot een reactie van de vermeend 'legaal' opererende duikers, waardoor de verdeeldheid werd

Afb. 23. De Texelse duikers springen overboord van het onderzoeksschip RP42 in 2015 (foto: DCT).

benadrukt.⁵⁵ De Gemeente Texel, noch de ROB, noch de Provincie ondernamen verdere actie op dit punt.⁵⁶ Veel duikers konden zich mede daardoor ongecontroleerd en ongelimiteerd op de scheepswrakken storten. Daarvan werden veel nieuwe exemplaren ontdekt in deze tijd. Ze werden vernoemd naar opmerkelijke vondsten die er werden gedaan, zoals het 'Schervenwrak', het 'Vijzelwrak' en het 'Leerwrak'.⁵⁷ Tragiek van het geheel was het blijvende gebrek aan onderlinge samenwerking, waardoor vondsten willekeurig uit wrakken werden gehaald en naar huis werden meegenomen. Sommige objecten belandden in het steeds populairder wordende wrakkenmuseum, andere eindigden in de kringloopwinkel, de Koningsdagmarkt, werden opgehaald door de oud-ijzer handelaar of gingen op andere wijze verloren. Veel vondsten vielen echter te bewonderen in de vensterbanken van duikers hun familie, vrienden en kennissen in Den Burg en andere Texelse dorpen. Het werd ook goed gebruik om bijvoorbeeld 17de-eeuwse Spaanse amforen cadeau te doen bij verjaardagen, jubilea en afscheid van functionarissen.⁵⁸

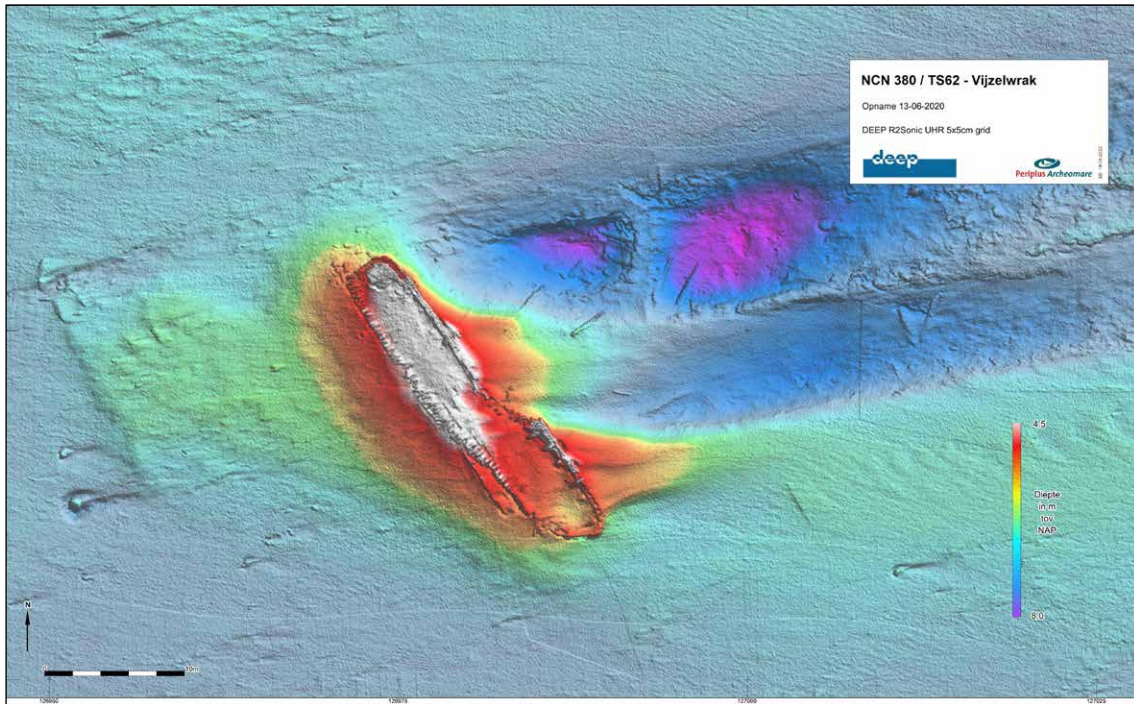
54 Brief Hans Eelman aan Gemeente Texel 20-12-2000 namens de Stichting Behoud Erfgoed Texel i.o. Briefnr. 011489.

55 Brief Duikclub Texel 3102001 aan de burgemeester van Texel, briefnr. 100092. DCT meent een nog steeds geldende duikvergunning van RWS te bezitten. Deze was echter in 1985 al vervallen waardoor een legale basis om vondsten te bergen ook voor DCT ontbreekt.

56 Een duikvergunning voor beide clubs wordt afgewezen, Texel briefnr. 8-100754 en 8-100753 van 31-1-2001. Zie ook Roux, 2000.

57 Bartels, 2019, Bartels 2020A, Bartels, 2020B.

58 Deze traditie was in elk geval tot 2018 nog aanwezig, eigen waarneming auteur.

Afb. 24. Een scan van de restanten van het Vijzelwreck in 2020. (afbeelding: Periplus, Amsterdam).

7. 2007-2015. Het neoliberalisme slaat toe in de maritieme archeologie

In 2007 legde de Rijksoverheid de verantwoordelijkheid voor archeologie en erfgoed voor de land- en waterbodem van de gemeenten nagenoeg geheel bij de gemeenten neer. Dit deed zij echter zonder geld of personeel om dit naar behoren uit te kunnen voeren.⁵⁹ Door deze decentralisatie, het bekende recept van de rijksverantwoordelijkheid bij de gemeenten neerleggen, werden de problemen ook op Texel niet kleiner maar juist groter. In september 2007 voerde het Rijk een nieuwe erfgoedwet in waar behoud *in situ* het adagium zou worden. Om de gemeenten te stimuleren dit door te zetten, werd ook de laatste mogelijkheid om grote projecten gefinancierd te krijgen wegbezuinigd. Het dogma dat 'behoud in situ' minder kosten voor archeologie met zich mee zou brengen en dat daarom gelden uit de aardgasbaten overbodig waren, vond opgang in Den Haag,⁶⁰ Ook werd in de Nederlandse uitleg van het Verdrag van Valletta het veroorzakersprincipe ingevoerd, waarbij de verstoorder van de bodem, bijvoorbeeld door een bouwwerk of een zandwinning de volledige kosten voor het archeologisch onderzoek moest dragen. Dit in plaats van aan eerlijker verdeling door bijvoorbeeld verevening van de kosten voorrang te geven.⁶¹ Dat er ook belangrijke vindplaatsen bestonden waarbij de verstoorder niet aangesproken kon worden omdat deze simpelweg niet bestond, zoals de Texelse wrakken die aan de grillen van het getijdengebied waren overgeleverd, werd bij dit besluit niet benoemd en ook niet opgelost. Een voorziening voor onderzoek of behoud van vindplaatsen waarbij de natuur de veroorzaker is, ontbreekt tot op heden.

Ook de Rijks-landarcheologen trokken zich na bijna 30 jaar graven op het eiland terug. Texel mocht het verder zelf uitzoeken. In maart 2007 werd een congres georganiseerd 'De Malta Archeologie in de Toekomst', waarbij zowel Rijk, Provincie, als het Maritiem en Juttersmuseum de handen in een zouden slaan. Daarbij kwam ook een ervaren Texelse duiker Hans Eelman aan het woord, die uitlegde dat een schip tweemaal kon vergaan, de eerste keer op zee, de tweede keer door gebrek aan bescherming of onderzoek.⁶² Doel van het congres was om draagvlak te verkrijgen voor een gezamenlijk project waardoor bij gezamenlijk beheer en beleid de aanwezige scheepsracheologische waarden zouden worden geborgd. Tevens zou het project moeten bijdragen aan een betere toegankelijkheid van en groter draagvlak voor de maritieme archeologie bij de bevolking.⁶³ Texel zou gaan aansluiten bij het MACHU-

59 Het budget uit de Rijksuitkering voor de gemeenten was niet geoormd en verdween daarmee in de algemene middelen ('met de knollen de pot in') zodat het de doelbestemming niet kan bereiken. De bestuurslastenvergoeding uitgekeerd door het ministerie bedroeg voor 2015 wel € 10.371,- en werd jaarlijks iets verhoogd. Ter vergelijking een dag duiken met een bescheiden professioneel team kostte in 2021 ongeveer € 8.000,- zonder verslaglegging en conservering van objecten. Proportionaliteit was hier ook niet doorgevoerd waardoor gemeenten met weinig inwoners (in 2021 kende Texel 13.657 ingeschreven bewoners) zoals Texel met en 170 km² landbodem en 416 km² zeebodem en zeer veel archeologie gelijk bedeed wordt als gemeenten met nauwelijks archeologische resten en veel inwoners.

60 Minister Ronald Plasterk liet de subsidiepot van jaarlijks € 10 miljoen voor de Nederlandse archeologie uit de aardgasbaten schrappen omdat deze vanuit de beleidsvisie overbodig zou moeten zijn.

61 Erfgoedwet, hoofdstuk 9, paragraaf 1. Het CGA pleitte voor een vereveningsprincipe waarbij de lasten eerlijker zouden worden verdeeld, de minister nam dit echter niet over. Zie voor deze politieke keuze: Beckerman, 2020, 38.

62 7 maart 2007, lezing door o.a. Hans Eelman, zie ook: Eelman, 1986 en Eelman 2002.

63 De ambtelijk betrokken van de RACM, de Gemeente Texel en provincie Noord-Holland kwamen bijeen in september 2007, hetgeen tot de genoemde Advies leidde. Advies College Burgemeester & Wethouders, 11 oktober 2007, 'Maritiem Archeologische waarden in de Waddenzee', 6. Ook internationaal werden vanuit lokale gemeenschappen, lokale duikers en wetenschappers dergelijke participatieve projecten opgezet, zie: Miller, 2020, 168-169.

GIS systeem voor behoud van wrakken onder water, de gehele Westelijke Waddenzee zou periodiek moeten worden verkend met sonarapparatuur en een digitale catalogus van alle scheepsvondsten zou het licht gaan zien.⁶⁴ De lokale historische vereniging zou betrokken worden voor historisch onderzoek naar strandingen in de Waddenzee en de Texelse duikers zouden worden geïntegreerd in het project. Bij de gemeente bestond echter twijfel over de ervarenheid van de lokale duikers en de gemeente verzocht om training door het NISA.⁶⁵ Voor de periode 2008-2012 zou daarvoor € 2,2 miljoen worden uitgetrokken waarvan het Waddenfonds 90% bij zou dragen en de Provincie Noord-Holland 10%. De gemeente Texel richtte op basis van het ambitieuze provinciale coalitieakkoord een voorstel aan Provincie en Waddenfonds tot verdere samenwerking een verzoek tot medefinanciering van dit project.⁶⁶ Het voorstel werd in het gemeentebestuur besproken. Nadat de aanvraag bij het Waddenfonds in 2008 werd afgewezen, bleef de animositeit tussen duikers en Rijksdienst bestaan. De verbazing over het zich terugtrekken van het Rijk uit de Waddenzee bleef. De RACM maakte een inspirerend boekje met dito wrakkenkaart en hield het daarbij.⁶⁷ Texel moest zonder steun van het Waddenfonds en zonder gelden van de Rijksoverheid zelf berooid verder. Enkele delen van het voorstel tot samenwerking zijn later binnen de Pilot van 2015 gerealiseerd, maar van een integrale aanpak waarbij amateurs een zinvolle plaats kregen, is het nooit gekomen. Het Maritiem en Juttersmuseum nam echter een aanloop naar een betere en meer sprekende huisvesting waarin de collecties van een aantal duikgroepen een prominente plaats zouden gaan krijgen, het huidige Museum Kaap Skil.

In maart 2014 was het wetenschappelijk smaldeel van de Nederlandse maritieme archeologie bijeen in het prestigieuze gebouw van de Koninklijke Academie van Wetenschappen in Amsterdam voor een symposium over de huidige staat van de maritieme archeologie. De aanwezige hoogleraren vertelden het gebruikelijke verhaal en zeilden om alle klippen heen. De spiegel werd echter voorgehouden door Henk Dessens, Hoofd Collecties van Het Scheepvaartmuseum in Amsterdam.⁶⁸ Zijn opdracht was: *He was asked to explain the lack of interest, particularly the political interest, faced by maritime archaeology in the Netherlands. The starting point was the question if maritime archaeology really has reached low ebb.*⁶⁹ In Nederland zijn meer dan 50 musea met een gezamenlijke maritieme collectie bestaande uit 1,2 miljoen objecten, meer dan 6000 varende historische vaartuigen en een scala aan verenigingen die zich met de maritieme geschiedenis bezig houden. Daarom kan worden gezegd dat het draagvlak voor dit erfgoed groot is. Voor de maritieme archeologie ligt dit echter anders. *The research carried out by Dessens concluded that the way the Government of the Netherlands implemented the Malta Convention has been detrimental to maritime archaeology'. He states that preservation in situ as proposed by the State will not work because ships are 'disintegrating in the water on the sea bed until all the material has been eaten or rusted away'. The Government of the Netherlands*

64 <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/bronnen-en-kaarten/overzicht/machu>

65 Advies College Burgemeester & Wethouders, 11 oktober 2007, 8, 13.

66 Inmiddels is Rob van Eerden aangetreden als provinciaal archeologisch beleidsambtenaar en poogde achter de schermen de bakens te verzetten. Concrete acties op Texel bleven echter uit. Gemeente Texel briefnr. 07,UP4151 van 31-10-2007.

67 Gemeente Texel, bespreekverslag onderwaterarcheologie 4-2-2009 tussen RACM, Provincie Noord-Holland, Maritiem & Juttersmuseum en Gemeente Texel.

68 Dessens, 2014. Opmerkelijk is dat het Scheepvaartmuseum tot op heden geen maritieme archeologie in de collectie en opstelling heeft.

69 Dessens, 2014, 141-142.

Afb. 25. De voorzijde van Museum Kaap Skell in Oudeschild. (foto: Thijs Wolzak).

made a crucial error (...) with disastrous and irreversible effects.⁷⁰ This is a particular problem in coastal waters with strong tides such as the Wadden Sea.

Het 'illegale' werk van sportduikers en amateurarcheologen kon zodoende volgens Dessens worden vrijgepleit omdat de duikende beroepsarcheologen in vergelijking met hen vrijwel altijd te laat waren, de professionals over uiterst geringe middelen beschikten en hun aantal zeer klein bleef. Dessens beargumenteerde dat je als sportduiker weliswaar wettelijk geen spullen uit wrakken en van de zee bodem mocht bergen, maar als men zeker weet dat het onherroepelijk wegspoelde of verdween bij de volgende storm, het te billijken was dat zaken preventief werden meegenomen. Het pleitte de sportduikers vrij van hun *de jure* overtreding. Toezicht, laat staan handhaving, door de waterpolitie of door de gemeente bleek onmogelijk.⁷¹ Dessens gaf hiermee de spagaat aan waarin de 'participatieve' maritieme archeologie zich nog steeds bevindt.⁷² Amateurduikers die de wrakken zagen verkommeren, de vakwereld die te weinig kon doen en een wettelijke- en Arbo-eisen die de mogelijkheid tot elke vorm van samenwerking onmogelijk maakte en maakt. In deze situatie bleef het erfgoed de verliezer, hetgeen beslist zal blijven leiden tot reddingsacties van amateurs die door de beroepswereld als 'illegaal' worden bestempeld.⁷³

70 Dessens, 2014, 148-149.

71 Dessens, 2014, 151. Op het moment van schrijven (2021) heeft de Rijksoverheid, de Erfgoedinspectie, het idee opgevat om de Kustwacht in de Waddenzee en op de Noordzee deze handhavingstaken te laten uitvoeren. NN, 2020, 8.

72 Zie bijvoorbeeld de gezamenlijke brief van de duikende amateurarcheologen AWN-LWAOW en Stimon aan Minister Bussemaker (PvdA) van OCW van 31-1-2017. Hierin verzoeken de amateurs om een vrijstelling van het archeologisch certificaat zodat wanneer de natuur de veroorzaker van het verlies van het erfgoed op de waterbodem is, zij preventief vondsten kunnen bergen in goed overleg met het Bevoegd Gezag.

73 Van der Stok, 2021, 27. Ondanks de toezegging van de vijf partijen die aan de Texelse Pilot van 2015 deelnamen elkaar na de afloop in 2019 niet meer te bekladden, blijkt dit vanuit de hoogste organen in de praktijk anders uit te werken.

Afb. 26. Houten tonnen op de zeebodem gevuld met messen, dissels en bijlen uit het Schervenwrak, later geborgen door de Duikclub Texel en geëxposeerd in Kaap Skil. (foto: Carl van Dijk, Amersfoort).

Dessens sloot af met de constatering dat een maritieme onderzoeksagenda eigenlijk afwezig bleek en zaken hap-snap werden aangepakt. Tenslotte geeft hij aan dat het ontbreken van een geïntegreerde opleiding voor maritiem archeoloog in Nederland een groot manco is gebleken. Nergens kon en kan een student zowel theoretisch als praktijkgericht een opleiding tot maritiem archeoloog op HBO of WO niveau volgen.⁷⁴

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) ondernam wel enige actie. Bij besluit van 12 december 2013 werd het eerste onderwatermonument van Nederland in de wateren van de Gemeente Texel, het Burgzand, aangewezen door de minister.⁷⁵

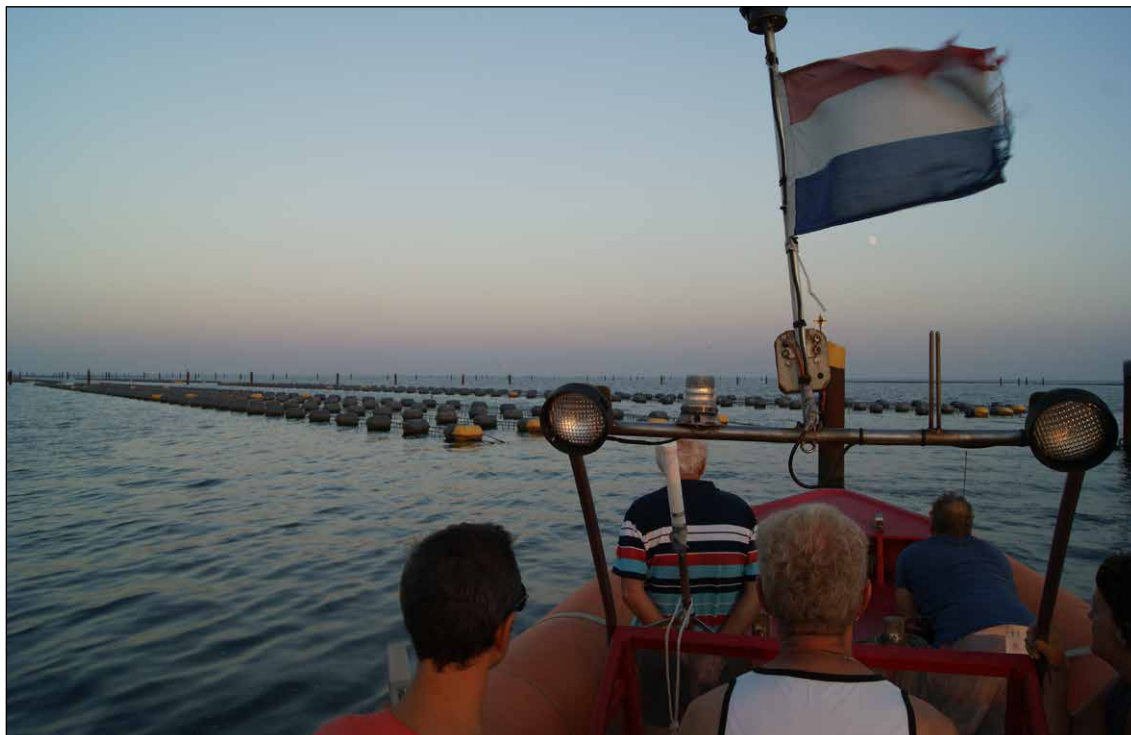

Afb. 27. Door middel van schildjes werd in 2015-16 aangegeven dat de betreffende wrakken een Rijksmonumentwaren. (afbeelding: RCE).

74 Dessens, 2015, 152-153. De situatie is helaas in 2020 onveranderd gebleven en zelfs verergerd. Leerstoelen zijn gestopt, gelden en programma's afgebouwd. Tot een integrale praktijk-theorie aanpak is het vooralsnog niet gekomen. De training van de amateurs zoals bijvoorbeeld bij de NAS-1 en NAS-2 cursussen is inmiddels wel van de grond gekomen.

75 Rijksmonumentnummer 532120. Burgzand Noord, gemeente Texel. Besluitnr. MS-2012-1549 van 12-12-2013.

In deze zone van 73 hectare lagen de meeste scheepswrakken en was de trefkans op nieuwe nog onbekende scheepswrakken het grootst. Het toezicht op het monument, dat slechts 1,7 % van de gehele Texelse zeebodem vertegenwoordigt, vanuit de overheden bleef echter uiterst beperkt. Daarnaast werd het door dezelfde Rijksoverheid toegestaan om overal om het Rijksmonument jaarlijks honderden stalen palen de grond in te slaan om hier onder water gordijnen aan te hangen om mosselzaad voor de Zeeuwse schaaldierindustrie te vangen, de MZI's ofwel mosselzaadinvanginstallaties.⁷⁶ Begin 2015 trok de Rijksdienst zich volledig terug van het eiland. Het ketenpark op van locatie oude proefstation van het NIOZ aan 't Horntje werd verwijderd en gesloopt, het was einde oefening.

Afb. 28. In 2016 werden door Duikclub Texel en AWF de exacte posities van de palen van de MZI's ingemeten. (foto: AWF).

76 Dit zijn de zogenaamde MZI's ofwel Mosselzaadinvanginstallaties. Tot op heden werden deze forse stalen buispalen elk jaar opnieuw geplaatst hetgeen tot duizenden gaten in de zeebodem heeft geleid. Deze problematiek is nog steeds niet opgelost.

Afb. 29. Een beeld van het Vogelzand met de palen en drijvers van de MZI's. Het Vogelzand is een gebied met een zeer hoge dichtheid van scheepswrakken. (foto: AWF).

Afb. 30. In het najaar worden honderden 25 m lange MZI-palen uit de bodem van de Waddenzee getrokken om in het jaar daarop weer te worden ingeslagen, situatie oktober 2018. (foto: AWF).

8. 2015-2020, de wal keert het schip, samen verder?

In 2015 keerde de wal het schip door de gebeurtenissen rondom het 'Palmhoutwrak'. Duikende amateurarcheologen vonden dit wrak al in 1996. Het werd pas in 2010 gemeld bij de Rijksdienst en vervolgens in 2014 'herontdekt'. Duikers van Duikclub Texel en anderen gingen heimelijk aan de slag in het Rijksmonument Burgzand, een zone waarin een beschermde status van alle wrakken geldt. Na het wegzuigen van de bult zand op het wrak werd handmatig en met airlifts een bescheiden deel van de lading geborgen. De meer dan 200 stammetjes buxushout - het palmhout - die om een van de masten lagen, gaven het schip haar werknaam. Ook toen werden volgens de oude traditie, de vondsten onderling verdeeld en gedeeltelijk opgeslagen in het clubhuis 'het Boetje' op de noordpier van de haven van Oudeschild.⁷⁷ Deze locatie, die van de gemeente werd gehuurd, vormde de bewaarplaats voor de niet gemelde vondsten uit het Rijksmonument. Zoals bijna niets geheim blijft op het eiland, kregen de medewerkers van Kaap Skil door dat er iets speelde. De locatiedirecteur Corina Hordijk van Kaap Skil werd door de duikers uitgenodigd om toch eens te komen kijken. Aldaar trof zij aan een kledinghanger een opvallende rode zijden jurk aan en nog veel meer opzienbarende vondsten. Zij meldde dit bij de Provincie Noord-Holland als wettelijk eigenaar en beheerder van alle Texelse vondsten. De Gemeente Texel als bevoegd gezag raakte bij de ontwikkelingen betrokken evenals de RCE als eigenaar van het monument. Het toeval wilde dat in maart

Afb. 31. Het duiken in de Waddenzee vereist veel moed, de stroming is sterk en het water koud en troebel. (foto: DCT).

Afb. 32. De verfrommelde zijden jurk uit het Palmhoutwrak. (foto: Museum Kaap Skil).

77 NN, 2016, 56-61.

2015 gedeputeerde van de Provincie Noord-Holland Joke Geldhof (VVD), oud burgemeester van Texel, museum Kaap Skil bezocht vergezeld van archeoloog en statenlid van de Provincie Noord-Holland Tom Buijtenorp (D66). Zij beseften dat de vondsten uit het Palmhoutwrak van groot belang waren en dat dit alleen door goede conservering en onderzoek voor het eiland kon worden behouden.⁷⁸ Het was het 17de wrak gevonden aan de noordzijde van het Burgzand, vandaar dat het de illustere naam Burgzand Noord 17 (BZN 17) kreeg. Bij de coalitiebesprekingen voor de vorming van een nieuw Provinciebestuur in 2016 zwengelde hij te Haarlem aan dat de provincie budget moest vrijmaken voor het opleiden van duikende amateurarcheologen en het veilig stellen van de maritieme collectie door de Provincie Noord-Holland.⁷⁹ Burgemeester van Texel Francine Giskes (D66) was zich bewust van de urgente situatie en pleegde overleg met minister van OCW Jet Bussemaker (PvdA) dat haar ambtenaren bij de RCE deze kans om goed te gaan samenwerken deze keer echt niet mochten missen.⁸⁰ Na veel onderlinge discussie werd door de vijf partijen; de gemeente Texel, de Duikclub Texel, het Museum Kaap Skil, de Provincie Noord-Holland en de RCE namens de Minister op 20 november 2015 een samenwerkingsovereenkomst gesloten om alle vondsten te documenteren, het scheepswrak toe te dekken en een beter beleid op de zeebodem te gaan voeren. [zie bijlage 1] Dit Pilotproject zou een ruim jaar gaan duren, het werden er vier.⁸¹ In die jaren was sprake van samenwerking en begrip maar ook onbegrip en beperkte transparantie. De belofte van de

Afb. 33. De vijf partijen in de Pilot ondertekenen in Kaap Skil op 20 november 2015 de overeenkomst, v.l.n.r. Eric Hercules, wethouder Erfgoed gemeente Texel, Ralph de Vries, gedeputeerde Cultuur Provincie Noord-Holland, Pauline Folkerts, Stichting Texels Museum, Marc Stafleu, Rijksdienst Cultureel Erfgoed en Hans Dijker, Duikclub Texel.

- 78 Brief Museum Kaap Skil aan gedeputeerde Geldhof met verzoek om politieke actie en budget, 18-3-2015. Arend Vos (RCE Maritiem/Batavialand) flankerde deze brief door de behoefte op het eiland aan maritieme archeologie in een notitie op te schrijven en mee te sturen 'Zorg voor Maritiem erfgoed in de wateren rond Texel', 18-3-2015.
- 79 Het leidde ertoe dat ten tijde van het Statencollege onder Gedeputeerde voor Cultuur Jack van der Hoek (D66) € 1,2 miljoen werd besteed voor veel acties met name gericht op het behoud en de expositie van de vondsten uit het Palmhoutwrak.
- 80 Mondelinge mededeling Corina Hordijk, directeur Kaap Skil/Stichting Texels Museum.
- 81 Protocol Onderwaterarcheologie Texel ondertekend 20 november 2015.

duikclub om alle gevonden zaken integraal aan te leveren, bleek emotioneel lastig te liggen.⁸² [zie bijlage 2] Ook de duikende archeologische vakwereld liet zich niet onbetuigd. In plaats van het zonder emotie maar zakelijk uitvoeren van de Pilot, was ook van deze zijde nijd en kon men het maar moeilijk verkroppen dat de Duikclub zulke bijzondere vondsten had gedaan.⁸³

Afb. 34. 'Team Texel' op 6 september 2016 in de Veerhaven van Den Helder op weg naar een bespreking met de andere partijen in de Pilot, v.l.n.r: Corina Hordijk, Kaap Skil, Marije Bakker-Van Overmeeren, Gemeente Texel, Gerrit Jan Betsema en Teunis van der Bor, duikclub Texel. (foto: AWF)

Omdat de Duikclub door de lokale, landelijke en internationale pers op het schild werd gehesen en ook internationaal ruime aandacht kreeg, was de interne en externe communicatie een grote opgave.⁸⁴ Daarnaast begon gevraagd of ongevraagd de vakwereld op het gebied van 17de-eeuwse materialen zich in de beschrijving, conservering en verwerking van de vondsten te mengen.⁸⁵ Zonder dat er al sprake was van een duidelijk afgebakend project met duidelijke leiding, sturing en projectdoelen, ontstond bijna organisch een onderzoeksgroep van wel 50 leden uit verschillende disciplines, verschillende instituten en universiteiten uit verscheidene landen en in verschillende talen.⁸⁶

- 82 Brief Duikclub Texel 29-1-2016 waar in aan de Commissaris van de Koning van de Provincie Noord-Holland de positie van de duikclub als hoeder van het maritieme erfgoed, het belang voor het behoud van de archeologische collectie op Texel (en niet op het vaste land) en tenslotte de lijst van over te dragen stukken wordt beschreven. [zie bijlage 2] De overdracht diende op 1-4-2016 gereed te zijn [Brief RCE aan wethouder Eric Hercules (PvdA), Gemeente Texel 8-1-2015, briefnr. B-2015-71]. Dit verliep echter op wonderbaarlijke wijze waarbij de vondsten door de jaren steeds stukje bij beetje werden ingeleverd. Op 30 december 2019 werden uiteindelijk de laatste vondsten ingeleverd in het Provinciaal Depot voor Bodemvondsten te Castricum. Brief Duikclub Texel, 29-12-2020.
- 83 Brouwers & Van der Heijden 2016, ongepubliceerd. Hierbij kregen de amateurs onder uit de zak voor hun overtredingen. Dit artikel is uiteindelijk op verzoek van de Pilot ingetrokken en nooit gepubliceerd omdat het alleen maar nog meer olie op het vuur zou gooien.
- 84 Hatcher, 2017.
- 85 Gedurende en achteraf is door Arent Vos een vondstenlijst vervaardigd, die noodgedwongen nog steeds niet compleet is.
- 86 Het is te danken aan de Provincie Noord-Holland die het na enige tijd lukte om sturing en logica in de verschillende onderzoeken te brengen, hetgeen uiteindelijk leidde tot een indrukwekkend, maar helaas voorsnog incompleet, boekwerk. Zie: Vos, 2019.

Gelijktijdig kwam ook uit politieke hoek de essentiële vraag hoe dit nu zo mis had kunnen gaan? Een Rijksmonument was toch beschermd? Was de beroepswereld de verbinding met de amateurs geheel verloren? Zouden de vondsten uit het Palmhoutwrak echt zijn weggespoeld als de duikers deze niet hadden geborgen?

Hierdoor konden Museum en Gemeente niet achterblijven en maakten eveneens reserves vrij om de vondsten te exposeren en beleidsmatig de zaak in goede banen te blijven sturen. Ook bij de Rijksdienst in Amersfoort, waar de inmiddels de focus vooral was gericht op de Nederlandse schepen in buitenlandse en vooral tropische wateren, realiseerde men zich dat de wrakken in eigen wateren dringend aandacht behoeften, ook al was de bestuurlijke opdracht van actief beheer en onderzoek niet gegeven.⁸⁷

Op ministerieel en departementaal niveau werd personeel vrijgemaakt om het proces van samenwerken en vernieuwing van beleid te begeleiden. Tevens werd door het Rijk aan de Texelse duikers in een stroomschema uitgelegd

op welke wijze zij voortaan objecten van de waterbodem mee mochten nemen.⁸⁸ Dit bleek in de praktijk bleek dit niet goed te werken omdat in het stroomschema werd uitgegaan van laboratoriumomstandigheden zonder weer, getij, stroming en menselijke factoren. De duikers dienden namelijk foto's van de aangetroffen voorwerpen via de gemeente naar de RCE te sturen. Hier werd dan beoordeeld of het bergen van de vondst mocht plaatsvinden of niet. Dit bleek onwerkbaar omdat het op de zeebodem met 3 m per seconde hevig stroomt, het zicht vaak zeer slecht is en een verwaarloosbare kans bestaat dat een vondst bij terugkeer er nog ligt. Daarnaast werd erg traag of geheel niet gereageerd indien wel een vondstmelding werd ingestuurd.⁸⁹

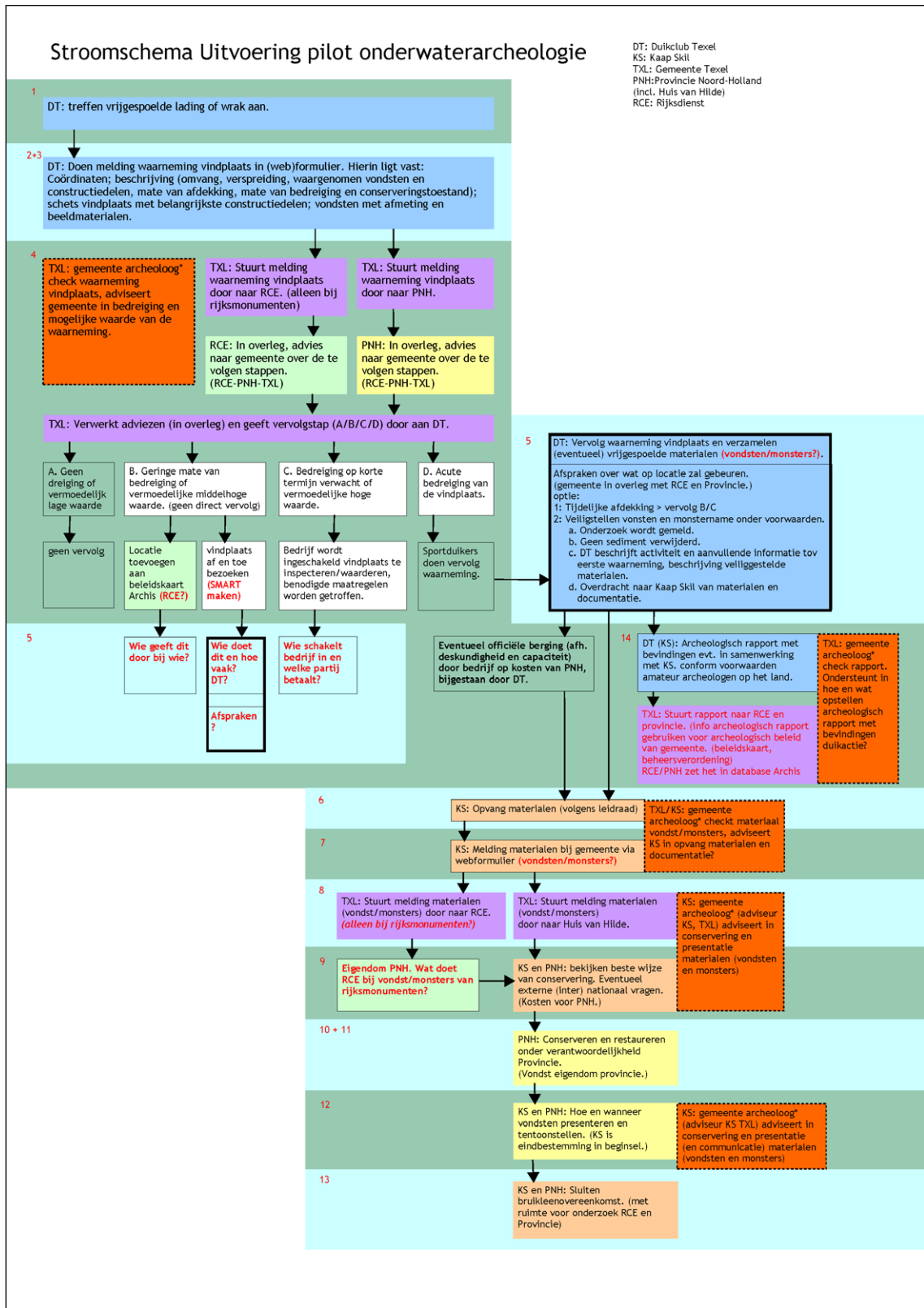

Afb. 35. De Duikclub Texel wint de Texelse erfgoedprijs en neemt deze 17 februari 2018 in ontvangst uit handen van wethouder Eric Hercules (tweede van rechts). (foto: AWF).

87 De Wit, 2017. Tot ieders verbazing op Texel investeerde het rijk niet in maritiem onderzoek in Nederland maar werd VOC schip de Rooswijk gezonken in Britse wateren uitgekozen voor prijzig onderzoek van € 2,3 miljoen, zie: <http://rooswijk.huygens.knaw.nl>. Met de kennis dat in de jaren 1970 door duikers in samenwerking met Domeinen 95% van de vondsten en vooral zilvergeld als uit het wrak was gehaald (vriendelijke mededeling door ex-Rooswijkduiker en restaurator Ton van der Horst, Nederlands Scheepvaartmuseum Amsterdam b.d.), kan de vraag worden gesteld wat de toegevoegde waarde van dit onderzoek was. Voor een overzicht van de buitenlandse activiteiten van de RCE zie: Manders, 2020.

88 Stroomschema uitvoering pilot Onderwaterarcheologie.

89 Dit kon soms 18 maanden duren. Uiteindelijk stuurde de gemeentelijk archeoloog de vondstenlijst per wrak aan het eind van het kalenderjaar naar de RCE en de vondsten verpakt naar het Provinciaal Depot. In de zomers van 2018 en 2019 zorgden de samenloop van verkeerd vallend tij, gebrek aan vrije dagen en vaak harde wind ervoor dat de amateurs maar weinig konden duiken. Daarbij dient te worden opgemerkt dat amateur-scuba-duikwerk in de Waddenzee kan alleen bij kerend tij en het liefst van vloed naar eb, gedurende maximaal 45 minuten worden uitgevoerd. Ook 2020 en 2021 konden vanwege coronamaatregelen als verloren jaren worden beschouwd.

Afb. 37. Het stroomschema voor het omgaan met data en objecten uit de Texelse Waddenzee (bron: Pilotproject Texelse Waddenzee).

Vanuit de Gemeente Texel werd in juli 2016 een samenwerkingsverband aangegaan met de regionale archeologische dienst 'Archeologie West-Friesland'. Deze kreeg de opdracht om orde op zaken te stellen wat betreft het vaststellen van de locaties van wrakken, de toestand van wrakken en uit te zoeken welke vondsten uit welke wrakken in de particuliere collecties aanwezig waren.⁹⁰ Daarnaast werd voor de duikers een ogenschijnlijk eenvoudige systematiek opgezet om hun duikverslagen bij te houden en de vondsten op gestructureerde wijze te verzamelen.⁹¹ Voor beroepsarcheologen was het echter niet eenvoudig om op het niveau van 'citizen science' zowel de werkwijze als de mentaliteit te begrijpen. De logica van de meeste duikers was niet die van de archeologen, maar door geduld en wederzijds luisteren werden bruggen gebouwd

Afb. 38. De museumzaal van Kaap Skil. (foto: Thijs Wolzak).

en bleek veel mogelijk. Het duurde daarom één tot twee jaar voordat het proces vruchten begon af te werpen en langzaam zich een cultuurverandering begon af te tekenen in deze tak van de amateurarcheologie. Ook hielp het dat het onderlinge soms kinderachtige en ondiplomatieke gedrag tussen de partners in de Pilot af begon te nemen.

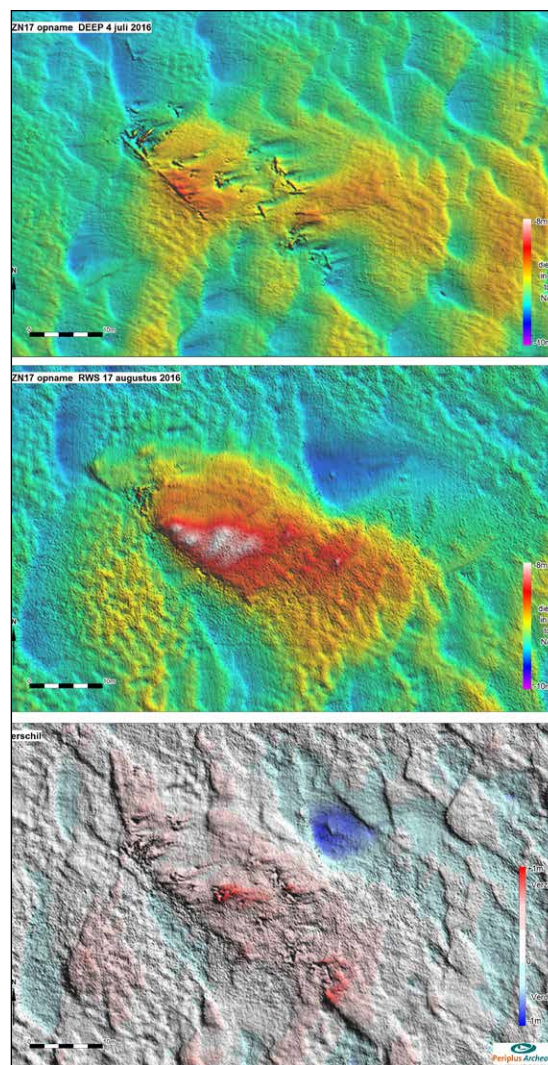
Museum Kaap Skil raakte vanaf 2015 actief betrokken bij de vondsten uit het Palmhoutwrak. Door de landelijke publiciteit en de lof voor de Texelse duikers trokken de vondsten veel bezoek. In de jaren daarna werden telkens bijzondere en inmiddels geconserveerde

90 Dit is een samenwerkingsverband tussen tien Noord-Hollandse gemeenten. Voor het inmeten van de wrakken werden over de afgelopen decennia drie verschillende meetsystemen gebruikt met elk een soms forse graad van onnauwkeurigheid. Daardoor waren de GIS bestanden vervuild geraakt. Het was een forse opgave om een kaart met de werkelijk bestaande wrakken op de juiste locatie te vervaardigen.

91 Harmen de Weerd (AWF) bouwde met hulp van Periplus (Seger van den Brenk) en RWS de GIS module door het combineren van alle beschikbare posities en data. Daarnaast maakte hij een invoermodule voor de wrakken en vondsten.

voorwerpen in publieksvriendelijke vorm getoond. De exposities waren tevens een middel om de lokale en provinciale politiek betrokken te houden en vormden een opmaat naar de planvorming voor volledige verbouw, uitbreiding en herinrichting van het museum.⁹²

De maritiem archeologen van de RCE waren betrokken door de maritieme historie en scheepvaart in de Waddenzee te verklaren en de dynamische processen te begrijpen.⁹³ Tevens werden door hen de wrakken beter gemonitord en liet men de belangrijkste zones opnieuw bekijken door middel van *side scan sonar* en *multibeam* opnames.⁹⁴ In 2016-2017 daalden de rijksduikers zelf af naar het Palmhoutwrak, deden vondsten en beschreven de resten om deze daarna af te dekken met steigergaas.⁹⁵ Om de sfeer in de Palmhoutwerkgroep goed te houden organiseerde Provincie en Museum contactdagen waarbij alle partijen, politiek, wetenschappers en beleidsmakers, inclusief de duikers, op een partyboot over het wad werden meegenomen. Het bleek goed te werken want men trof elkaar niet in heetgebakerde vergaderingen maar in een informele sfeer met een hapje en een drankje. Na een eerste evaluatie waarin gelukkig de positieve punten van de samenwerking werden benadrukt, zette de samenwerkende partijen de pilot in 2017 voort omdat nog te veel doelen niet waren gehaald. Het leidde tot aanbevelingen waarin iedereen zich kon vinden.⁹⁶ Even was er zelfs sprake van het oprichten van een 'Blue Academy' op Texel waarbij het NIOZ gelegen op de zuidpunt van Texel een academische maritiem archeologische tak zou krijgen en de lang gekoesterde wens van een geïntegreerde HBO/WO opleiding in een Nederlandse universiteitsstad met een uitvoerende tak waar werkelijk werd gedoken op Texel kon worden gerealiseerd. Het bleek echter vooralsnog een te grote hobbel.⁹⁷

Afb. 39. Het Palmhoutwrak in 2016 en 2017 voor (boven) en na (onder) de afdekking met steigergaas. De hoeveelheid zand op het wrak nam toe. (afbeelding: Periplus, Amsterdam).

92 Zandstra, *et al*, 2019

93 Manders, Van den Brenk & Kosian, 2014.

94 Van den Brenk, Opdebeeck & Muis, 2019, Coenen & Opdebeeck, 2020, Van den Brenk, 2018.

95 Opdebeeck, Coenen & Vos, 2018. Duikclub Texel had zelf geen systematische administratie van vondsten en of meetgegevens van het schip bijgehouden. Door middel van vraag en antwoord in het clubhuis is niettemin nog veel achteraf vast komen te staan.

96 Evaluatie Pilot project Onderwaterarcheologie Texel door Guido Mauro (RCE), 21-7-2017.

97 Nauta, 2018.

Op landelijk niveau kreeg de Nederlandse maritieme archeologie tussen 2016 en 2019 veel aandacht, tot in de Tweede Kamer aan toe.⁹⁸ De gedeputeerden van de bezorgde 'zee-provincies' en vooral die met veel scheepswrakken als Zeeland en Noord-Holland schreven een noodkreet aan de minister met de oproep om meer aandacht te geven aan behoud en onderzoek.⁹⁹ Dit vertaalde zich in actieve betrokkenheid van departementale ambtenaren om samen met de RCE een 'Maritiem Programma' voor de Nederlandse wateren op te zetten. Ook het Convent van Gemeentearcheologen (CGA) werd hierbij betrokken.¹⁰⁰ Hoewel gezien de omvang van de problematiek slechts bescheiden, gingen toch rijks gelden opnieuw naar onderzoek en behoud in Zeeland en rond Texel.

Ook de sportduikers werd op gestructureerde wijze geconsulteerd. Maritiem archeoloog David Bouman kreeg van de RCE in 2015 de opdracht om een verkenning van het spectrum van wrakkenjagers en onderwater-amateurarcheologen uit te voeren.¹⁰¹ Hij deelde de duikers in vier groepen in waarbij hun houding ten opzichte van het Rijksbeleid de doorslag gaf. Deze groepen werden gedefinieerd als de coöperatieven, de teleurgestelde goedwillenden, de afgehaakte goedwillenden en de avonturiers. Het kan worden gekenschetst als de confrontatie tussen ongeveer 400 duikende praktische doeners enerzijds en Rijksarcheologen die zich aan alle kwaliteitsnormeringen en beoordelingsrichtlijnen dienden te houden anderzijds.¹⁰² Van de vrijwilligers deden 60 personen mee aan de survey. Hier onder bevonden zich twee Texelaars. Sportduikers bleken overwegend werkende mannen tussen de 40 en 60 met een hogere opleiding en een goed inkomen. Deze gemotiveerde groep dook vanwege de 'kick', uit inhoudelijke interesse in van wrakken en het bergen van vondsten hier uit. De 'betere' duikers werkten geordend en publiceerden op eigen wijze hun gegevens en vondsten.¹⁰³ De meerderheid van de sportduikers noemde de RCE bureaucratisch, een ivoren toren en met de vinger telkens naar hen wijzend. Slechts een minderheid was tevreden met de Maritieme afdeling van de RCE.¹⁰⁴ Het was en is veel duikers ook onbekend wat het Maritiem Programma van de RCE nu eigenlijk deed.¹⁰⁵ De Erfgoedwet die in 2016 in werking trad, was in het nadeel van de duikende gemeenschap, waarbij het gevoel overheerste dat de RCE liever had dat alles wegspoelde in plaats van hen onderzoek te laten doen. De vrijwillige duikers werden daarmee naar eigen zeggen de illegaliteit in gedrukt.¹⁰⁶ Ondanks dat er zware kritiek op de RCE kwam vanuit de duikende gemeenschap ook waardering waarbij men uitsprak en dat ondanks de 9 tot 5 mentaliteit, de Rijksduikers als behulpzaam, gepassioneerd, vol goede bedoelingen en kundig in hun werk werden beschouwd. Niettemin bestond er een gapend gat tussen de twee

98 Onder meer voor het versoepelen van de Arbo-eisen voor sportduikers in de archeologie; zie antwoord Tweede Kamer der Staten Generaal aan de LWAOW (briefnr. 2018Z09488/2018D32023), waarin de belangenvereniging met een kluitje in het riet wordt gestuurd.

99 Brief van de colleges van Gedeputeerde Staten van de Noordzeeprovincies aan minister Bussemaker van OCW, 10 mei 2017, Provincie Noord Holland briefnr. 913537/943724.

100 De delegatie van het CGA bestond uit Bernard Meijlink (gemeenten Middelburg, Veere en Vlissingen op Walcheren) en Michiel Bartels (voor de Westfriese gemeenten en de Gemeente Texel en Hollands Kroon). Bouman, 2015.

101 De Kwaliteitsnormering Nederlandse Archeologie (KNA) Waterbodems wordt binnen het toch als sterk dichtgetimmerde huis van eisen aan de archeologie beschouwd als het meest onwerkbaar. Ook de certificeringseisen voor persoonscertificaten zijn slechts voor enkele beroepsduikers bereikbaar.

102 Bouman, 2015, 16-17.

103 Bouman, 2015, 6.

104 Bouman, 2015, 7. Dit is in de jaren niet veel veranderd. De onbekendheid van het Programma geldt overigens ook voor veel beleidsarcheologen aan de wal.

105 Bouman, 2015, 29-30.

werelden.¹⁰⁷ Bouman sloot af met een inventarisatie op welke gebieden de twee groepen elkaar konden ontmoeten en versterken. Dit bleek en blijkt erg lastig te zijn.

Met de wens tot erkenning van het kennisdomein, het kennis delen en de motivatie van de amateurs werd in 2016 een begin gemaakt met een gezamenlijk jaarlijks symposium. In het hoofdkwartier van de RCE, in ogen van veel duikers 'het hol van de leeuw' in Amersfoort, werden de landelijke duikers van Stimon, de LWAOW en anderen uitgenodigd voor een jaarlijkse bijeenkomst en zelfs voor het houden van lezingen; de dooi in de gespannen verhoudingen zette langzaam in. De RCE legde op deze bijeenkomsten uit hoe de voortgang van de wijziging van het beleid er voor stond en toonde zich begripvol ten opzichte van de kritiek dat het traag en niet ver genoeg ging. Ambtelijke molens malen nu eenmaal langzaam.¹⁰⁸ De aanbevelingen uit het onderzoek van Bouman bijvoorbeeld co-creatie met de amateurs en het wegbreken uit de systeemwereld van de Rijksdienst om goede samenwerking mogelijk te maken, zijn punten die nog steeds veel aandacht behoeven.¹⁰⁹

107 Bouman, 2015, 33, 42,

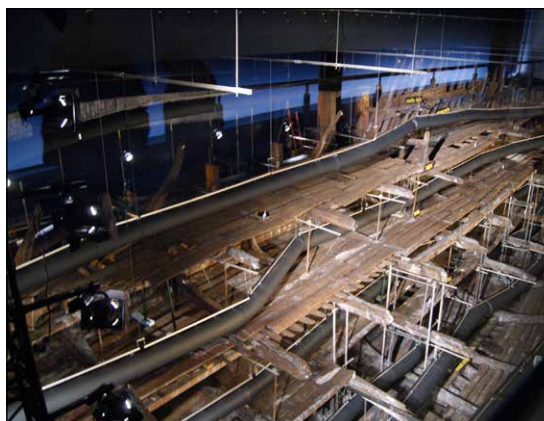
108 Brief minister OCW en Defensie aan LWAOW en STIMON van 2-7-2018 (briefnr. 1353638) waarbij de bureaucratische hindernissen worden benadrukt maar tevens een positieve intentie tot samenwerken wordt uitgesproken.

109 Bouman, 2015, 48-49.

9. Tot besluit: de Texelse schatkamer, de blik op de wereld

In het buitenland zorgen iconische schepen van beroemde heersers - zoals het in 1545 gezonken oorlogsschip *Mary Rose* van de Britse koning Hendrik VIII, en het in 1628 op de *maiden voyage* gekapseide oorlogsschip *Wasa* van Zweedse koning Gustav II - voor veel bekijks. De musea waar de geconserveerde schepen zijn tentoongesteld, worden druk bezocht. Vaak is het museum gekoppeld aan een onderzoeks- en conserveringsafdeling. Nederland ontbeert een dergelijk opzienbarend scheepswrak. Hoewel de Nederlandse schepen van de handelscompagnieën of de admiraliteit in grote aantallen op de bodem van de wereldzeeën liggen, zijn ze te groot en daarmee vooralsnog te duur om te lichten en te conserveren. Een goed voorbeeld is het VOC-schip *Amsterdam* dat in 1749 nabij het Engelse Hastings is gezonken.¹¹⁰ Andere zijn onder water zeer gaaf behouden gebleven, maar liggen te diep om eenvoudig te bergen, zoals het fregat *Huis te Warmelo* (1715) in de Finse Golf. Nog weer andere wrakken zijn in het verleden bijna geheel leeggehaald zodat er nauwelijks meer interessante vondsten aan boord zijn, zoals het VOC-schip *Rooswijk* dat in 1740 voor de monding van de Thames verging.¹¹¹

Wel zijn er verschillende wrakken in de Nederlandse wateren en vooral op de Rede van Texel die weliswaar niet meer gaaf zijn en waarvan de naam onbekend is, maar wel een uitzonderlijke en goed geconserveerde lading bevatten. Een goed voorbeeld hiervan is de BZN 17, het eerder genoemde 'Palmhoutwrak'. De vele historische speculaties over het schip, de herkomst van de lading en de bemanning en wellicht adellijke 'Engelse' passagiers, leidden vooralsnog alleen tot de conclusie dat het een gebruikelijke straatvaarder was met een bijzondere lading luxeproducten in de kisten aan boord. Deze baarden opzien door de ongekende luxe. Een jurk van rode zijde met zilverdraad is een absoluut topstuk. De draagster hiervan had een dure smaak; doordat tussen de lagen van de jurk bevonden zich ook nog geurbollen van goudfiligraan. De andere kledingstukken, maar ook de boekencollectie, de luxe voorwerpen als een pronkbeker, gouden filigraan knopen, parels, Wan-Li porselein, een wierookbrander met cardanische ophanging, een zilveren poederdoos, een veldfles in zilvervatting en honderden andere voorwerpen vertellen verhalen over de koopvaardij en de welstand in de Gouden Eeuw.¹¹² Echter, veel van het palmhout, eigenlijk buxushout, werd door enkele duikers als minder belangrijk beschouwd, waardoor het op Texel werd verwerkt tot sculpturen en allerlei gebruiksvoorwerpen als spiegelomlijstingen, paraplustandaards en lantaarns.¹¹³

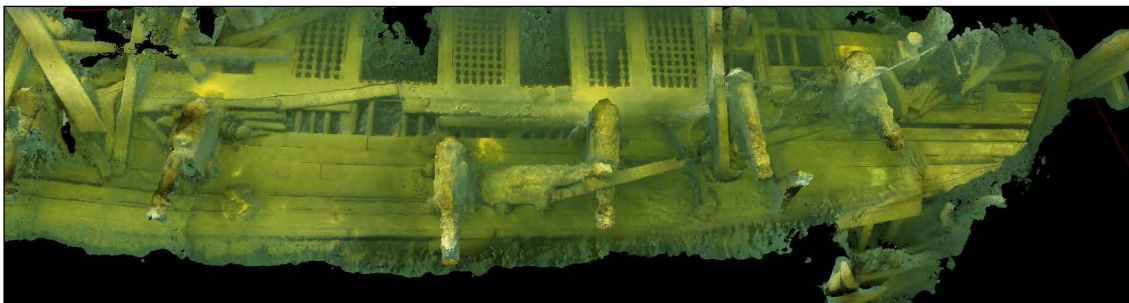
Afb. 40. De scheepsdelen van de gezonken *Mary Rose* worden geconserveerd en geëxposeerd in Portsmouth, Engeland (foto: AWF).

110 <https://www.mixedgrill.nl/zja-bouwt-nieuwe-thuishaven-voor-de-amsterdam/op> 29-12-2020.

111 <https://www.zja.nl/nl/Docking-the-Amsterdam>, <https://www.fregathuistewarmelo.nl>, <http://rooswijk.huygens.knaw.nl>.

112 Vos, 2019.

113 <https://www.hendrienbeeld.nl>. De actiefoto's waarbij het palmhout wordt bewerkt zijn inmiddels verwijderd.

Afb. 41. Samengesteld beeld van het dek van het Fregat Huis te Warmelo op 60 m diep in de Finse Golf. Het oorlogsschip is nagenoeg compleet, zelfs de masten staan overeind (afb. SubZone, Helsinki).

Afb. 42. Pomanders van goud filigraan behorend bij de kleding gevonden in het Palmhoutwrak. (foto: DCT).

Afb. 43. De zilveren pronkbeker wordt geëxposeerd in het Rijksmuseum Amsterdam en bekeken door directeur Corina Hordijk en gedeputeerde Jack van der Hoek, maart 2019. (foto: AWF).

Afb. 44. Groepsfoto van metalen objecten uit het Palmhoutwreck met in het midden de wierrookbrander. (foto: AWF).

Afb. 45. Het bestudeerde buxushout is opgeslagen in de loods van Kaap Skil, maart 2019. (foto: AWF).

Afb. 46. Uit een stam buxushout wordt in een Texels kunstenaarsatelier een beeld gebeiteld. (still van particuliere website, inmiddels verwijderd).

Een ander schip zonder bekende naam, gezonken in of kort na 1734, is het 'Leerwrak', dat bij de voormalige wadplaat het Vogelzand lag. Het werd in 1980 door de Texelse duikers ontdekt, waarna ze de lading hebben geborgen. Die bestond uit vlas, tarwe of rogge dat bij het zinken al was weggespoeld. Wat overbleef waren grote hoeveelheden runderhuiden, opgerold en vastgebonden in bundels per zes of zeven stuks.

Afb. 47. Huiden van Russisch leer uitgerold op de vloer van een Texelse loods. (foto: AWF).

Bij het openen en het ontzilten hiervan kwam een bijzondere geur vrij. Bij nadere bestudering bleek het om *Cuir de Russie* oftewel Russisch leer te gaan, gekenmerkt door de fijne ruitvormige ingewalste kervingen aan de buitenzijde van de huid. Deze luxe, met berkenolie en berkenpek gelooide huiden, vertegenwoordigden in de 17de-19de eeuw de beste kwaliteit leer. Het werd vaak door Nederlandse vrachtaarders na onderhandelingen en grondige douanecontrole uit de havens van Archangelsk en Sint Petersburg naar de havens aan de Middellandse Zee gebracht, waar het in chique huizen als wandbespanning en als capitonering van rijtuigen werd gebruikt. In Nederland zelf werden omslagen van prestigieuze boeken als de Statenbijbel van zulk leer gemaakt. Het benadrukt de intensieve relatie van de Nederlanden met de Russische Tsaar en de innige verhoudingen tussen de staten. In de late 19de eeuw gebruikten parfumeurs de mannelijke bronstige karakteristieke geur van de huiden kwam als een typisch 'mannelijk' ingrediënt van parfum, die naar hun overtuiging zijn effect op dames niet zou missen. Daarnaast werd het verloren gegane looiproces van het *Cuir de Russie* opnieuw 'uitgevonden' en toegepast in schoenen, tassen en koffers van de meest luxe modemerken als Hermès en Purdy.¹¹⁴

Veel van deze bijzondere huiden kwamen in Den Burg terecht bij lokale ambachtslieden die ze zonder verder voorafgaand onderzoek of documentatie verwerkten tot tassen, riemen, telefoonhoesjes en sleutelhangers in cowboystijl.¹¹⁵ Uiteindelijk zijn van de hele lading huiden slechts enkele tientallen stuks voor onderzoek beschikbaar gekomen.¹¹⁶

114 Bartels, 2020B, Mouquin 2017.

115 <http://www.leerbewerken-texel.nl>

116 Bartels, 2020B in prep.

Afb. 48. Pijlenkoker en foedraal voor een mes gemaakt van Russisch leer uit het Leerwrak. (particuliere collectie, foto: AWF).

Een derde wrak dat de aandacht trekt is het 'Schervenwrak'. Dit schip, mogelijk de Pieter Anthony gezonken in 1823, was na de Napoleontische oorlogen op weg naar de verwaarloosde kolonie Suriname om ter plekke met nieuwe goederen de plantages nieuw leven in te blazen. Het schip afkomstig uit Amsterdam bleek tot de boorden gevuld met alles wat in de West kon worden gebruikt. Door de Texelse duikers is dit bij De Bollen gezonken schip de lading vanaf 2005 uit het wrak gehaald, aanvankelijk zonder te weten met wat voor bijzondere periode van de geschiedenis ze te maken hadden.¹¹⁷ Bij de inventarisatie van de vondsten in de periode 2017-2019 bleek er een scherpe scheidslijn tussen de categorieën objecten uit het wrak te zijn.¹¹⁸ Enerzijds was er sprake van pure luxe in de vorm van blauw-wit Engels industrieel aardewerk, flessen wijn en jenever, fraaie wandelstokken, een tweewielige koets, sabels en parasols. Anderzijds was veel landbouwgereedschap aanwezig zoals bijlen, kapmessen, scheppen en hakken. Het illustreert de kloof tussen de vrije mensen zoals plantagehouders en hun gezinnen die vertoefden in het comfort van theeservies en aangename schaduw van parasols terwijl de slaafgemaakten gedwongen het oerwoud moesten rooien en het land dienden te bewerken. Er werden in het wrak ook objecten voor het koken van suikerriet gevonden. Dit bestond uit bakstenen voor het metselen van een fornuis en twee kapa's – kookketels voor melasse - om suikerrietsap in te koken.

117 Van Dijk, 2017.

118 Veel materiaal is gedetermineerd door Wytze Stellingwerf, AWF.

Afb. 49. Theeservies van Engels industrieel wit aardewerk met blauwe transferprint gevonden in het Schervenwrak. (diverse particuliere collecties, foto: AWF).

Dit gevaarlijke werk werd door slaafgemaakten uitgevoerd.¹¹⁹ De discussie over het koloniale en slavernijverleden in Nederland en de westelijke wereld is zeer actueel. In de Nederlandse archeologie is hier echter nog weinig aandacht voor. Dit terwijl vanaf de 17de eeuw tot ver in de 19de eeuw een significant deel van de Nederlandse economie op de productiekraft van de slaafgemaakten dreef. Lang is de andere kant op gekeken. Juist archeologische resten zoals uit het Schervenwrak doen ons realiseren dat Nederland anderen veroordeelde tot slavenarbeid. Dat dit uit het opgedoken erfgoed zo pijnlijk en treffend naar voren komt, mag als een kans worden genoemd die door archeologen en musea kan worden opgepakt.¹²⁰

Afb. 50. Een kist met kapmessen voor conservering. (foto: Carl van Dijk).

119 Bartels, 2020A. Sint Nicolaas, 2021, 88-94, over het leven van de slaafgemaakten op de plantages in Suriname en de productie van melasse.

120 Objecten uit het Schervenwrak waren te zien in de succesvolle Surinametentoonstelling in 2019 in de Nieuwe Kerk te Amsterdam, <https://www.nieuwekerk.nl/tentoonstellingen/de-grote-suriname-tentoonstelling/>. Museum Kaap Skil heeft daarentegen voor gekozen de slavernijdiscussie, achterliggende inclusiviteit en etniciteit op de achtergrond gehouden in de huidige opstelling. In de aanstaande 'Gouden Eeuw' expositie in het Provinciaal Museum 'Huis van Hilde' te Castricum is het voornemen om de genoemde zaken wél te benoemen. Op het moment van schrijven is de discussie over de identiteit en de bestemming van dit bij Texel gevonden schip nog niet afgerond.

Afb. 51. Diverse types kapsessen na conservering (foto: Restaura, Heerlen).

Daarmee dragen deze drie Texelse scheepswrakken op verschillende wijze bij aan actuele thema's in de maatschappij: de Gouden Eeuw, de relatie met Rusland en het slavernijverleden. Ze bieden ons de kans om diverse en inclusieve verhalen over het verleden en de betekenis voor het heden te vertellen.

Afb. 52. Een kookketel of kapa voor het koken van suikerrietsap tot melasse gevonden in het Schervenwrak. (particuliere collectie, foto: AWF).

10. Epiloog

Uit het bovenstaande is gebleken dat de participatieve archeologie door de Texelse duikers in de afgelopen 50 jaar een tamelijk constante factor is geweest. Het zijn de duikers geweest die aanvankelijk de motor waren achter het publieksbereik in de vorm van het Maritiem & Juttersmuseum, later opgevolgd door de professionele organisatie van Museum Kaap Skil. Het erfgoedbeleid vanuit de Gemeente Texel ten opzichte van het maritiem erfgoed van het eiland is met haar ambitieuze plannen maar ook afwachtende onzichtbaarheid variabel geweest. De laatste vijf jaar is daar echter ten positieve verandering in gekomen doordat de gemeente zelf de verantwoordelijkheid voor archeologische processen heeft genomen, deze heeft ingebed in een gemeentelijke advies- en uitvoeringsstructuur en daarbij de duikgroepen door professionele archeologen laat begeleiden. Deze proactieve houding zorgt voor veel inhoudelijke kennisontwikkeling. De rol van de Provincie Noord-Holland is na de vondst van het Palmhoutwrak duidelijk gedefinieerd en het valt te hopen dat deze overheid op dezelfde wijze de komende decennia de zorg voor de archeologische vondsten blijft nemen in publieksbereik, opslag, toegankelijkheid en publicaties. Museum Kaap Skil zou het anker voor het publieksbereik moeten blijven. Omdat echter de getoonde objecten nog steeds voor het overgrote deel eigendom zijn van de individuele duikers, is de afhankelijkheid van bruiklenen een groot risico. Immers, de eigenaren kunnen deze weer opeisen. Een oplossing van dit probleem is dan ook zeer wenselijk. Ook conjunctuur- en weersgevoeligheid is met betrekking tot de bezoekersaantallen en daarmee de inkomsten van het museum is een heikel punt voor het borgen van ambities in de nabije toekomst. Niettemin vormt het museum de ankerplaats van het maritieme verleden van Texel en draagt dit voortvarend uit.

De rol van de Rijksoverheid kan getypeerd worden als 'twee stappen vooruit, één stap achteruit'. In de afgelopen vijftig jaar is weliswaar veel veranderd en verbeterd in de zin dat scheepsladingen niet meer als schatvondst maar als cultureel erfgoed werden gezien. Echter, het neoliberale beleid en de door arbokosten opgestuwde prijsvorming heeft de maritiem-archeologisch Nederlandse zaak geen goed gedaan. De geleidelijke invoering van marktwerking, certificering en het opstellen van complexe protocollen geïnspireerd door een terugtrekkende Rijksoverheid heeft geleid tot de situatie waarin de maritieme archeologie zich nu bevindt: een land met een groots maar ook belangrijk en complex maritiem verleden dat sterk afsteekt tegen de staat van onderzoek en de wijze van behoud. Zolang de politieke keuze het veroorzakersprincipe blijft, en er weinig tot niets geregeld wordt voor vindplaatsen die door natuurlijke processen worden verstoord, zal dit gat niet worden gedicht. Een recente, op het verzoek van de RCE uitgevoerde evaluatie naar de werking van de 'Malta- archeologie' ontwijkt zelfs een analyse van de maritieme archeologie, maar merkt wel op dat de werking van 'Valletta' in deze archeologische subdiscipline belabberd is.¹²¹ Continuïteit, kennisbehoud en proactief op kostenverantwoorde wijze ingrijpen op de bodem van de Waddenzee wordt binnen dit spectrum heel lastig. Het kan wederom gaan leiden tot het afzwakken van de focus op dit kwetsbare gebied en daarmee groot verlies van het cultureel erfgoed. Een adequate en afdoende regeling voor de onvoorziene archeologische zaken waar een 'veroorzaker' ontbreekt zou uit dezelfde koker moeten komen als degene die het veroorzakersprincipe heeft

121 Knoop, *et al.*, 2021, 13.

doorgevoerd en daarmee de lacune onbenoemd liet. Het voornemen voor sportduikers om over enige tijd een periodieke rijksontheffing op het opgravingsverbod in te stellen, zal dit niet oplossen.¹²²

Hier is de waarschuwende vinger van Henk Dessens weer van toepassing: *'Dutch maritime archaeology has no 'corporate story'. The Government of the Netherlands is certainly implicated in this situation. It has taken the advantage of a divided and isolated sector by opportunistically implementing cuts as a reaction to a sector that is incapable of clearly formulating what is its right to exist'*.¹²³ Ook internationaal wordt dit als probleem gezien, de maritieme archeologie richt zich teveel op zichzelf en brengt de ideeën en resultaten van het onderzoek mondjesmaat naar buiten. Dit terwijl maritiem archeologie veel verder gaat dan het beschrijven van de lading, de identiteit en de herkomst van het schip. Vanwege de veelal uitstekende conservering en overvloedige gegevens van en uit een wrak leent de maritieme archeologie zich bij uitstek voor allerlei kruisverbanden.¹²⁴

Afb. 53. Het Strandingsmuseum in Thorsminde, Jutland, Denemarken (foto: AWF)

Dat het ook anders kan bewijst een ander wrakkenmuseum aan de Noordzee, het 'Strandingsmuseum St. George' in het Deense Thorsminde aan de onstuimige westkust van Jutland. Hier verging in 1811 in een razende storm de HMS St. George, het grootste lineschip dat de Royal Navy bezat. Het verhaal van de ondergang van dit kolossale oorlogsschip, het redden van de overlevenden en het opduiken van de resten, wordt in het museum op indrukwekkende wijze getoond. De nauwe samenwerking met vissers en duikers uit het dorp en het hebben van een eigen duik-unit en een conserverings- en opslageenheid in een afgelegen

122 NN, 2020, paragraaf 5.3 'Erfgoed onder water', 17.

123 Dessens, 2014, 156.

124 Ford, 2020, 894.

Deense vissersdorp, werpt duidelijk vruchten af. Daarnaast weet het museum zich verzekerd van kapitaalkrachtige sponsors die zich identificeren met de belangrijke rol van de Deense internationale scheepvaart. Ook hier, net zoals in Kaap Skil, nemen strandgasten kennis van het maritiem erfgoed, participeren amateurarcheologen in het onderzoek en waarderen dat.¹²⁵

Als de lobby voor het cultureel erfgoed op de zeebodem zich net zo goed weet te organiseren en te profileren als bijvoorbeeld de natuur- en agro lobby in het Waddengebied, is een toekomst met behoud, onderzoek, conservering en het vertellen van meerstemmige verhalen van en over de scheepswrakken haalbaar.¹²⁶ Daarvoor zal primair de niche van de maritieme archeologie zich met politieke zaken bezig moeten gaan houden. Politica en archeoloog Sandra Beckerman merkt op dat 'je roeit vooruit door terug te kijken, het vertellen over de geschiedenis maakt deel uit van het helpen van mensen bij het navigeren van de toekomst'.¹²⁷ Als (amateur)archeologen wegblijven uit de politieke lobby en besluitvorming over hun vak wil dat niet zeggen dat de politiek wegblijft uit de archeologie. Dat kan fout aflopen. Wil het echter gunstig uitpakken zoals door betere publieksparticipatie en het betrekken van ook duikende amateurarcheologen een breder draagvlak ontstaat, dan is de kans op succes en positieve veranderingen groter.¹²⁸ Zo niet, dan zullen de Texelse duikers weer uitvaren. De golvende zee rond Texel zorgt dan niet voor de rust die van een eiland mag worden verwacht maar juist voor extra deining.

Afb. 54. Duiker in de Texelse Waddenzee. (foto: DCT).

125 Jespen, 2019.

126 Egberts, 2018, 315-316, 323.

127 Beckerman, 2020, 38. (op cit. Rebecca Solnit, 2016).

128 Beckerman, 2020, 40.

11. Samenvatting

De westelijke Waddenzee ligt vol met scheepswrakken. Vele daarvan zijn allang weggespoeld, enkele zijn inmiddels afgedekt voor de toekomst. Zo nu en dan spoelen bekende of nieuwe wrakken bloot. De wrakken hebben de afgelopen 50 jaar een grote aantrekkingskracht op de eilandbewoners gehad. Tot in de jaren '70 liet de Rijksoverheid de wrakken exploiteren door toestemming te geven de objecten hieruit te bergen. Het zou het eerste hoofdstuk vormen van een decennia lange worsteling tussen sportduikers, jutters, wetenschappers zoals maritiem archeologen en zij die alles tentoon wilden stellen. De ambities en beleidsvoornemens van verschillende Rijks-, Provinciale- en lokale overheden en de musea botsten regelmatig. Duurzame zorg voor het maritieme erfgoed in het algemeen belang en met een publieke taak ging veelal ten onder in onderlinge interne twisten, gebrek aan budget en haperende voortzetting van ingezet beleid. Deze situatie leek met de opening van een fraai museum in 2012 in Oudeschild doorgehakt. Niets bleek echter minder waar.

12. Summary

The Western Wadden Sea is littered with shipwrecks. Many have since washed away, while a few have been covered with an eye on the future. Every now and then, known and new wrecks appear from beneath the seabed. For the past fifty years, island inhabitants have felt drawn towards the wrecks. Until the 1970s, the Dutch government enabled their exploitation by allowing divers to salvage objects from them. This move became the first chapter in a decades-long struggle between amateur divers, beachcombers, scientists (including maritime archaeologists) and parties looking to exhibit artefacts. The ambitions and policy goals of various national, provincial and local governments, as well as museums, regularly clashed. Attempts to sustainably care for maritime heritage to publicly serve the common interest foundered on the rocks of internal division, budget deficits and straggled implementation of new policy. The construction of a new museum in Oudeschild in 2012 appeared to overcome the impasse. Unfortunately, this was not the case.

Dankwoord

Dank gaat allereerst uit naar Evert van Ginkel die het manuscript kritisch las, woog en commentarieerde. Vervolgens gaat dank uit naar de vele Texelse duikers en hun aanhang van wie ik de afgelopen jaren de verhalen uit hun verleden en heden mocht horen. Daarnaast dank aan de medewerkers en vrijwilligers van Museum Kaap Skil, de collega's van de RCE, het ministerie OCW, de gemeente Texel, de collega's van het Provinciaal Depot voor Bodemvondsten te Castricum, de Provincie Noord-Holland, de Historische Vereniging Texel en het team van Archeologie West-Friesland.

13. Literatuurlijst

Bartels, M. H., 2020. De kapa uit het Texelse Schervenwrak bereikte nooit Suriname. in: *De archeologische Kroniek van Noord-Holland* 2019, 148-151.

Bartels, M. H., 2021, in druk. Het Leerwrak bij Texel: Russisch leer en andere vondsten van een Hollandse koopvaarder uit 1735, in: R. van Oosten & A. A. A. Verhoeven (red.) Feestbundel Hemmy Clevis (werktitel), 129-139.

Bartels, M. H., 2019. Saintonge poppenflessen uit het Vijzelwrak, in: *De archeologische Kroniek van Noord-Holland* 2018, 140-146.

Beckerman, S., 2020. Je kunt allen vooruit roeien door achteruit te kijken. Pleidooi voor meer politiek in de archeologie en meer archeologie in de politiek, in: *Paleo-Aktueel* 31, 37-44.

Brinck, N., 2020. *Guns of the Netherlands, Dutch cannon and other old guns in the Netherlands*. Amersfoort.

Boon, F., 1979. *Beleidsvisie Duikclub Texel*. Nieuweschild.

Bouman, D., 2015. *Eindrapportage van het onderzoek 'Duiken op wrakken. Vrijwilligers in de onderwater archeologie'*. (interne rapportage Maritime Research & Consultancy RDR 2015-157 MR&C). Zp.

Brenk, S. van der, 2018. *Inventariserend veldonderzoek (opwaterfase) Texelstroom Noord en Scheer, gemeenten Texel en Hollands Kroon, Westelijke Waddenzee*. Periplus Archeomare rapport nr. 18A010-01. Amsterdam.

Brenk, S. van der, J. Opdebeeck & L. Muis, 2019. *Monitoring historische vindplaatsen, 2013-2018, het gebruik van geofysische opnamen voor archeologisch onderzoek*. Amersfoort.

Brouwers, W. & P. van der Heijden, 2016. *Ongepubliceerd* Een tipje van de sluier. Het wrak Burgzand Noord 17 met een bijzondere lading, in: *Archeobrief* 2016-4, 30-37 (ingetrokken door redactie).

Coenen, T. & J. Opdebeeck, 2020. In zand gevangen, onderzoek en onderhoud aan het rijksmonument Burgzand Noord (gem. Texel) in de periode 2013-2017. *Rapportage Archeologische Monumentenzorg* 258.

Dessens, H., 2014. An investigation into the position of maritime archaeology in The Netherlands: who will take the helm?, in: *Zesendertigste Kroon-Voordracht* (Stichting Nederlands Museum voor Anthropologie en Praehistorie). Amsterdam. 141-159,

Dijk, C. van, 2017. *De schatten van het Schervenwrak, historisch en archeologisch onderzoek van een 19de-eeuwse driemaster in de Waddenzee bij Texel*. Oldenzaal.

Dijk, R. van, 1991. Projectvoorstel archeologische streekinventarisatie westelijke Waddenzee. Zp.

Doedens A. & J. Houter 2020. *Strandroof, een tragisch godsgeschenk voor West-Vlieland*. Zutphen.

Eelman, C. J., 1986. Zoeken en vinden, in: *KNOB Congres Verantwoord onder water, 15 maart 1985*. 3-8.

Eelman, C. J., 2002. Een schip vergaat tweemaal, onderwaterarcheologie op de Rede van Texel, in: V. Roeper & I. Vonk-Uitgeest (red.), *Texel en de VOC, schepen op de rede Texelaars in de Oost*. Oudeschild. 137-148.

Egberts, L., 2018. A future for cultural history of the Dutch Wadden region, challenges and policies in a maritime-agricultural landscape, in: Egberts, L. & M. Schroor (eds.), *Waddenland Outstanding, history, landscape and cultural heritage of the Wadden Sea Regio*. Amsterdam.

Ford, B., 2020. Maritime archaeology, in: C. Orser, J. Symonds et al. (eds.), *The Routledge handbook of global historical archaeology*, 894-914.

Gawronski, J, A. Van Holk & J. Schokkenbroek (eds.) 2012. *Ships and maritime landscapes, proceedings of the 13th international symposium on boat and ship archaeology, Amsterdam 2012*. Eelde.

Guicciardini, M. L., 1612. *Beschryvinghe van alle de Nederlanden, [...] door M. Lowijs Guicciardyn, edelman van Florencen, uitgegeven te Amsterdam door Willem Janszn*. Amsterdam.

Hatcher, J., 2017. Treasure Island: The extraordinary finds of an amateur diving club in Holland, in: *The New Yorker* 19 september 2017.

Jespen, P. U., 2019. *The last voyage, an account of the British ships of line HMS St. George and HMS Defense and their history until their stranding on the west coast of Denmark on 24 december 1811*. Ulfborg, DK.

Kleij, P., 1991. *Onderwaterarcheologie rond Texel, een schatkamer onder de zeespiegel*. Oudeschild.

Knoop, R., H. van Londen, M. van den Dries & S. Landskroon, 2021. *Brave new worlds, foreign inspirations for Dutch archaeological heritage management*. Amsterdam.

Maarleveld, T. J., 1984. *Archeologie in troebel water, een nieuwe werkwijze voor scheepsonderzoek, twee schepen onderzocht*. Rijswijk.

Manders, M., S. van den Brenk & M. Kosian, 2014. *De gelaagde geschiedenis van de Westelijke Waddenzee. Historisch-geomorfologische kaartenset van de Waddenzee*. Amersfoort.

Manders, M., 2017. *Preserving a layered history of the Western Wadden Sea, managing an underwater cultural heritage resource*. Zp.

Manders, M., 2020. Programma Maritiem Erfgoed Internationaal, rapportage 2017-2019. Utrecht.

Miller, S. E., 2020. Community engagement in the twenty-first century, in: C. Orser, J. Symonds *et al.* (eds.), *The Routledge handbook of global historical archaeology*, 150-176,

Mouquin, S., 2017. *Cuir de Russie, memoire du tan*. Saint Remy en l'Eau, F.

Nauta, R., 2018. *Marine Science Center, Texel*. (NIOZ/Waddenwier, aanvraag Waddenfonds majeure Projecten). Texel.

NN, 2016. Topvondst van Texelse zeebodem, duikers zetten eiland in de spotlights met topvondst, in: *Mantje Lifestyle magazine*, winter 2016-2017. 56-61.

NN, 2020. Werkprogramma 2021-2022. Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed. Den Haag. <https://www.inspectieoe.nl/publicaties/publicatie/2021/01/18/werkprogramma-2021-2022>

Opdebeeck, J., T. Coenen & A. Vos, 2018. Palmhoutwrak: een venster naar de gouden eeuw. Archeologisch onderzoek Burgzand Noord 17 (gem. Texel) in de periode 2014-2017. *Rapportage Archeologische Monumentenzorg* 253.

Protocol Onderwaterarcheologie Texel, behoud van archeologische vindplaatsen rond Texel: omgang met vrijspoelende scheepswrakken en hun lading, Pilotproject 20 november 2015 tot en met 31 december 2016.

Roux, Le, J, 2000. *Notitie onderwaterarcheologie*. Zp.

Sint Nicolaas, E., 2021. Wally, overleven op een plantage in Suriname, in: E. Sint Nicolaas & V. Smeulders (red.), *Slavernij*, 84-105.

Stellingwerf, W. & M. H. Bartels 2021. Het 'Oude Wrak' uit de Waddenzee, vondsten uit een laat 16de-eeuws scheepswrak, in: *De archeologische Kroniek van Noord-Holland* 2020. 143-147.

Stok, J. van der, 2021. Het geheim van Venus en Leda, in: *Tijdschrift van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed*, (2021-1) 26-27.

Vos, A., 2009. Duikteam NISA/ROB. Tien jaar professioneel archeologisch duiken in Nederland, in: *Tijdschrift voor Zeegeschiedenis*, 24-35.

Vos, A., 2012. *Onderwaterarcheologie op de Rede van Texel, waardstellende onderzoeken in de westelijke Waddenzee (Burgzand)* (= Nederlandse Archeologische Rapporten 41). Amersfoort.

Vos, A. (et al.), 2019. *Wereldvondsten uit een Hollands scheepswrak, basisrapportage BZN 17/ Palmhoutwrak*. Haarlem.

Wit, L. de, 2017. *Toelichting RCE op activiteiten in binnen- en buitenland*. Interne memo.

Zandstra, A, C. Hordijk, P. Arts, A. Ewing & M. Barth, 2019. *Texel en de wereldzeeën, Museum Kaap Skil vernieuwt*. Den Helder.

Afkortingen:

AWF	Archeologie West-Friesland (2010-heden)
AWN	Archeologische Werkgemeenschap Nederland (1951-heden)
CGA	Convent van Gemeentearcheologen (1975-heden)
CRM	Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk (1965-1982)
DCT	Duikclub Texel (1973-heden)
LWAOW	Landelijke Werkgroep Archeologie Onder Water (1994-heden)
NIOZ	Nederlands Instituut voor Onderzoek ter Zee
NISA	Nederlands Instituut voor ScheepsArcheologie (1995-2007)
OCW	Ministerie van Onderwijs, Cultuur & Wetenschappen (1994-heden)
RACM	Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (2006-2009)
RCE	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2009-heden)
ROB	Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (1946-2006)
STIMON	Stichting Maritiem Onderzoek Nederland (1985-heden)
STM	Stichting Texels Museum (2014-heden)
VOC	Vereenigde Oost-Indische Compagnie
WIC	Geotrooieerde West-Indische Compagnie
WVS	Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid & Cultuur (1982-1994)

Websites:

<https://www.awn-archeologie.nl/>

<https://www.stimon.org>

<https://www.awn-archeologie.nl/afdeling/lwaow/>

<http://duikclubtexel.nl>

PROTOCOL ONDERWATERARCHEOLOGIE TEXEL

**BEHOUD VAN ARCHEOLOGISCHE VINDPLAATSEN ROND TEXEL:
OMGANG MET VRIJSPOELENDEN SCHEEPSWRACKEN EN HUN LADING**

Pilotproject: 20 november 2015 tot en met 31 december 2016

2

INHOUD

- 3 Aanleiding
- 3 Einddoel
- 3 Betrokken partijen
- 4-5 Protocol
- 6 Kader
- 6 Afspraken
- 7 Ondertekening
- 8 Contactpersonen

AANLEIDING

Texel kent een rijke historie, waarvan de Rede van Texel een bekend en historisch belangrijk onderdeel uitmaakt. De grilligheid van de natuurlijke stroming en de invloed daarvan op de bodem van de Waddenzee maakt het behoud van dit maritiem erfgoed in de Waddenzee een hele uitdaging. Enerzijds geldt voor de Waddenzee, net als voor land en (andere) binnenwateren, het principe 'de verstoorder betaalt', waarbij de omgang met archeologische resten is geregeld via de ruimtelijke ordening. Hiertoe is ook voor het grondgebied van de gemeente Texel een beheersverordening ontwikkeld.

Daarnaast speelt echter dat de bodem van de Waddenzee in een continu proces verandert door getijdestroming en daarbij optredende erosie en sedimentatie. In die delen van de Waddenzee waar vooral erosie optreedt, spoelen (delen van) scheepswrakken en hun lading vrij. Vaak zorgen deze natuurlijke processen ook weer voor het afdekken van de wrakken en lading, maar in andere gevallen zet de erosie door. In dat geval kunnen deze scheepswrakken en de lading onder invloed van bijvoorbeeld aantasting van hout door paalworm en stroming/erosie verloren gaan als er geen maatregelen worden getroffen.

Naar aanleiding van het bovenstaande is door het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, provincie Noord-Holland, Kaap Skil, museum van jutters & zeelui (Stichting Texels Museum), Duikclub Texel en de gemeente Texel intensief samengewerkt aan een protocol dat de mogelijkheid biedt om waardevol maritiem erfgoed, onder voorwaarden, toch veilig te stellen en daardoor te behouden.

EINDDOEL

Einddoel is het behoud in situ van het erfgoed rondom Texel. Dit protocol is specifiek gericht op het behoud van en de omgang met (delen van) scheepswrakken en hun lading die dreigen direct te verdwijnen wanneer niet tijdig wordt gehandeld. De onder voorwaarden veiliggestelde vrijgespoelde materialen worden na conservering en restauratie op Texel tentoongesteld.

BETROKKEN PARTIJEN

- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE)
- Provincie Noord-Holland/Huis van Hilde (archeologiecentrum provincie Noord-Holland)
- Kaap Skil, museum van jutters & zeelui (Stichting Texels Museum)
- Duikclub Texel, opererend vanaf de Booster en de RP42
- Gemeente Texel

PROTOCOL

1. Duikers treffen op de bodem van de Waddenzee/Noordzee (Texels grondgebied) vrijgespoelde (niet door sediment afgedekte) lading en/of (onderdelen van) een (scheeps)wrak aan.
2. Duikers inventariseren de vindlocatie en leggen dit vast in een (digitaal) logbestand. De verzamelde informatie betreft: coördinaten, beschrijving (omvang, verspreiding, waargenomen vondsten en constructiedelen, mate van afdekking, mate van bedreiging (bijv. positie slijpgeul ten opzichte van de vindplaats en inschatting snelheid van erosie), conserveringstoestand), schets van de vindplaats met belangrijkste constructiedelen en vondsten inclusief globale afmetingen en beeldmateriaal. In deze fase worden geen vondsten of monsters verzameld.
3. De waarneming wordt via de website van de gemeente gemeld. Het logbestand en beeldmateriaal worden overgedragen en via de melding doorgestuurd naar de Provincie en RCE.
4. De gemeente neemt, indien nodig hierin geadviseerd door Provincie of RCE, een besluit over de te nemen vervolgstap. Opties zijn:
 - a. Geen dreiging / vermoedelijk lage waarde: geen vervolgacties.
 - b. Geringe mate van bedreiging / geschat op middelhoge waarde, geen directe vervolgactie (anders dan locatie toegevoegd aan beleidskaart en Archis), vindplaats wordt indien mogelijk af en toe bezocht ten behoeve van waarneming / monitoring.
 - c. Bedreiging wordt op korte termijn verwacht / vermoedelijk hoge waarde: bedrijf wordt ingeschakeld om vindplaats te inspecteren / waarden, benodigde maatregelen worden getroffen.
 - d. Acute bedreiging van de vindplaats: sportduikers doen vervolgwaarneming.
5. In geval van acute bedreiging (optie 4d): De duikers krijgen toestemming van de gemeente om op deze specifieke locatie een vervolgwaarneming uit te voeren en eventueel vrijgespoelde materialen te verzamelen. Hierbij wordt afgesproken wat op locatie zal gebeuren: tijdelijke afdekking van de locatie is de eerste optie, waarna overgegaan kan worden op 4b of 4c. Wanneer afdekken geen optie is, worden afspraken gemaakt over het veiligstellen van vondsten en monsternamen. Voor de vervolgwaarneming gelden de volgende voorwaarden:
 - a. Het onderzoek wordt vooraf door de gemeente gemeld bij RCE en Provincie (in verband met toezicht en handhaving)
 - b. Er wordt geen sediment verwijderd, er worden geen structuren / vondsten vrijgelegd en er wordt hooguit een selectie van vondsten en monsters geborgen / verzameld.
 - c. De duikers beschrijven de activiteiten ter plaatse, eventuele aanvullende informatie ten opzichte van de eerste waarneming en nemen een eerste beschrijving op van de veiliggestelde materialen.
 - d. Duikers dragen de veiliggestelde materialen en alle documentatie over aan medewerkers van Kaap Skil.

6. Medewerkers van Kaap Skil zorgen voor een eerstelijns opvang van de opgedoken materialen (veiligstellen / stabiliseren conform Leidraad Eerste Hulp Bij vondstmateriaal).
7. De melding van de gevonden materialen wordt door medewerkers van Kaap Skil via een eenvoudig web formulier (digitaal) op de gemeentelijke website ingediend.
8. De melding van de vondst en de bijbehorende data worden na ontvangst door de gemeente doorgezonden naar Huis van Hilde en de RCE.
9. Medewerkers/conservatoren van Kaap Skil kijken in overleg met de conservatoren van Huis van Hilde hoe de opgedoken materialen het beste kunnen worden geconserveerd. Indien het soort opgedoken materiaal hier aanleiding voor geeft worden andere conservatoren (nationaal/internationaal) gevraagd hierover mee te denken
10. De vondsten worden eigendom van de provincie.
11. De vondsten worden geconserveerd en gerestaureerd onder verantwoordelijkheid en op kosten van de Provincie.
12. In overleg tussen medewerkers van Kaap Skil en Provincie wordt bepaald welke vondsten, wanneer en op welke wijze worden gepresenteerd en tentoongesteld. Hierbij is Kaap Skil in beginsel de eindbestemming voor de vondsten.
13. In overleg met Huis van Hilde wordt een (standaard) bruikleenovereenkomst tussen Huis van Hilde en Kaap Skil opgesteld en ondertekend. Deze gevonden materialen zullen in museum Kaap Skil tentoon worden gesteld. De bruikleenovereenkomst biedt voldoende ruimte opdat conservatoren van Provincie of Rijk indien gewenst onderzoek kunnen doen naar de gevonden materialen.
14. De duikers stellen van iedere duikactie, eventueel in samenwerking met de medewerkers van Kaap Skil, een rapport op met de bevindingen conform de voorwaarden die ook aan amateur archeologen op het land gesteld worden

KADER

Het behoud van het archeologisch erfgoed, op land en onder water, is gericht op het conserveren van behoudenswaardige archeologische vindplaatsen in situ (= in de bodem of onder water). Dit vanuit de gedachte dat toekomstige generaties over nieuwe inzichten en technieken zullen beschikken en dat, als er archeologische vindplaatsen opgegraven moeten worden, dat dus beter morgen dan vandaag kan gebeuren.

Als vindplaatsen toch moeten worden opgegraven dan gelden daarvoor strikte regels. Deze komen voort uit de wet op de archeologische monumentenzorg (en vanaf 2016 de erfgoedwet). In beide wetten is een opgravingsverbod opgenomen dat slechts onder voorwaarden wordt opgeheven. Tot inwerkingtreding van de Erfgoedwet (medio 2016) is hiervoor een vergunning nodig. Vanaf inwerkingtreding van de Erfgoedwet 2016 is een certificaat benodigd. Voor beide situaties geldt dat professionals aan strikte kwaliteitseisen moeten voldoen. Naast zelfregulering heeft ook de erfgoedinspectie een rol bij het handhaven van het opgravingsverbod.

In deze pilot wordt onderzocht wat - binnen de geldende wet- en regelgeving - de bijdrage kan zijn van sportduikers in de omgang met vindplaatsen die acuut bedreigd worden door natuurlijke erosie.

De uitzonderingen (zoals het doen van onderzoek en verzamelen van vondsten door sportduikers) die mogelijk gemaakt worden in dit protocol, gelden alleen in die gevallen waarin sprake is van directe bedreiging door natuurlijke erosie, waarbij snel handelen is vereist. Behoud in situ zal altijd de eerste optie zijn.

AFSPRAKEN

- Deze pilot beperkt zich tot het Texels grondgebied uitgezonderd het Rijksmonument Burgzand Noord. Voor het Rijksmonument geldt het verzoek om eventuele waarnemingen van bedreigingen te melden via de Infodesk van de RCE.
- De naar aanleiding van dit protocol verrichte werkzaamheden worden benut om beleid en erfgoedzorg binnen de gemeente Texel verder te ontwikkelen en verfijnen.
- De Duikclub Texel zal ook zorgdragen voor monitoring van bestaande (toegedekte) wraklocaties en melden bijzonderheden via het protocol aan de andere partners.
- Deze pilot treedt in werking op 20 november 2015 en eindigt uiterlijk december 2016. Tijdens de pilotperiode zal op meerdere momenten met alle betrokkenen de werking van het protocol worden geëvalueerd.

ONDERTEKENING

het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,

Mevrouw drs. ing. D. van Elst, afdelingshoofd sectoraal beleid directie Erfgoed en Kunsten

de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed,

De heer drs. M. Staffer, Hoofd regio Noord West

Onder voorbehoud van besluitvorming door Gedeputeerde Staten, provincie Noord-Holland,

De heer drs. R.E. de Vries, gedeputeerde provincie Noord-Holland

Kaap Skil, museum van Jutters & Zeelui (Stichting Texels Museum),

Mevrouw drs. P. Folkerts-Nieuwenhuizen, directeur Stichting Texels Museum (Ecomare, Kaap Skil, Oudheidkamer, Vuurtoren)

Duikclub Texel,

De heer H. Dijker, voorzitter Duikclub Texel

Onder voorbehoud van besluitvorming door de gemeenteraad, gemeente Texel,

De heer E. Hercules, wethouder Cultureel Erfgoed gemeente Texel

CONTACTPERSONEN

Duikclub Texel

✉ duikclubtexel@gmail.com

Kaap Skil, museum van jutters & zeelui (Stichting Texels Museum)

Corina Hordijk, museummanager

☎ 0222 314 956

✉ corinahordijk@kaapskil.nl

Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed

Marie Catherine Houkes

☎ via Infodesk, (033) 421 7 456

✉ info@cultureelerfgoed.nl

Mark Stafteu

Huis van Hilde

Rob van Eerden

✉ eerdenr@noord-holland.nl

Gemeente Texel

Daniël Hendriks, beleidsmedewerker cultureel erfgoed

☎ 0222 362 206

✉ dhendriks@texel.nl

Bijlage 2

Aan: Provincie Noord-Holland

t.a.v. de Commissaris van de Koning, de heer J. Remkes

Postbus 3007

2001 DA Haarlem

Texel, 29-01-2016

Betreft: Overdracht eigendom Texelse Onderwater-archeologie

Geachte heer Remkes,

Op vrijdag 20 november 2015 is in het museum Kaap Skil op Texel door diverse partijen, waaronder de provincie Noord-Holland het 'Protocol Onderwater-archeologie' ondertekend, aangaande een samenwerkingspilot op het deel van de Waddenzee dat tot het grondgebied van de gemeente Texel hoort (de 'Rede van Texel'). Door erosie van de bodem van de Waddenzee gaan daar in hoog tempo én op grote schaal scheepwrakken en hun ladingen verloren. Alle ondertekenaars van het protocol onderkennen dat een andere aanpak dan uitsluitend 'behoud in situ' is nodig om te redden wat te redden valt.

Vervolgens zijn de afspraken door de minister van OCW per brief vastgelegd en verzonden naar alle betrokkenen, waaronder de provincie Noord-Holland. De provincie Noord-Holland steunt de eerder genoemde 'pilot' onder meer met een 'investeringsprogramma' van in totaal € 270.000,=, op basis van hetgeen over 'Onderwater-archeologie' is neergelegd in het Coalitieakkoord. De gelden zijn bedoeld voor wetenschappelijke bestudering, conservering en/of restauratie en presentatie van vondsten die zijn of nog worden gedaan. Ook de gemeente Texel heeft een bedrag van € 50.000,- gereserveerd om gedurende de pilot archeologische kennis te kunnen inzetten.

Als duikclub Texel zijn we ons zeer wel bewust dat de vondsten op de zeebodem zo bijzonder en uniek zijn. Al jarenlang dragen we onze vondsten daarom over aan het museum Kaap Skil op Texel. Ons antwoord op de vraag of we de eerder gedane vondsten willen overdragen is dat we dit feitelijk

altijd al doen en daar dus in beginsel toe bereid zijn met de onderstaande toelichting en de daaronder genoemde voorwaarde.

De archeologie van de Rede van Texel is dermate rijk en bijzonder dat wij van mening zijn dat dit bij de overheid veel te weinig aandacht krijgt en dat er ook veel te weinig middelen voor beschikbaar zijn. Het is onbegrijpelijk dat het erfgoed van de VOC en de Gouden Eeuw (een periode van ongekende rijkdom en glorie voor Holland), dat zo enorm populair is bij haast alle Nederlanders en met name ook bepalend is voor het internationale imago van ons land, op deze wijze ongezien en ongekend verloren gaat. Onze hoop is nu dat de betrokkenheid van de provincie Noord-Holland bij de pilot hier verandering in gaat brengen. In het verlengde hiervan zijn wij van mening dat op de Rede van Texel, in tegenstelling tot vrijwel alle andere gebieden in Nederland (en elders in Europa), behoud van archeologie 'in situ' (op de plaats) een illusie is.

De bodem van de Waddenzee is te grillig en te onvoorspelbaar; hiervoor is inmiddels keihard wetenschappelijk bewijs. Schepen en hun lading die 400 jaar intact is gebleven, kunnen binnen enkele stormen door zeestromingen in luttele jaren van culturele schatkamers verworden tot volledig aan stukken geslagen splinters hout en ander materiaal, waarvan vaak haast niets meer terug te vinden is. Ongezien gaan jaarlijks vele archeologisch vondsten verloren. Dit wordt nog versterkt door de plaatsing van de MZI's (Mossel Zaadvang Installaties) tegen de belangrijkste vindplaats Het Burgzand, die voor een nog sterkere bodemverstoring zorgen.

Vrijwel de enigen die soms met eigen middelen en expertise 'redden wat er te redden valt' zijn wij. De aanpak van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (sommige schepen afdekken, wrakken én in kaart brengen en extensief monitoren), volstaat in het geheel niet. Met de stellingname in uw Coalitieakkoord dat het Rijk moet worden gewezen op zijn verantwoordelijkheid kunnen we dan ook niet goed uit de voeten. Het Rijk legt namelijk de bal bij de gemeente; maar ook die kan natuurlijk tegen het geweld van de zee weinig doen. Uniek Noord-Hollands erfgoed van internationale allure gaat in rap tempo en voor altijd ongezien en niet-bestudeerd verloren.

De beste getuigen van deze uiteenzetting zijn de unieke en buitengewoon bijzondere vondsten die te zien zijn in Kaap Skil en de vondsten die we met deze brief aan de provincie overdragen. De kwaliteit, gaafheid en culturele betekenis ervan maken de vondsten tot de aller-waardevolste van Nederland, ja zelfs internationaal gezien kennen deze vondsten hun gelijken niet of nauwelijks.

Duikclub Texel wil graag de eerder gedane vondsten en komende vondsten onderbrengen in het provinciaal depot. We vinden echter dat de vondsten gedaan bij Texel ook hier te zien moeten zijn en dat het museum Kaap Skil in Oudeschild het kan blijven beschouwen als haar collectie. Samen met onder andere gemeente Texel, Kaap Skil en provincie zijn we de pilot gestart om de geschiedenis van de Rede van Texel te waarborgen en te vertellen op de plek waar het allemaal gebeurde. De archeologische vondsten zijn daar het tastbare bewijs van.

Daarom zijn de betrokken partijen overeengekomen dat het museum het vrij staat te beschikken over deze collectie wanneer zij dat nodig acht en een leidende rol heeft in de bestudering en presentatie van deze collectie. Het provinciaal depot is de aangewezen plek om de objecten goed te bewaren en te conserveren. Het museum is de uitgelezen plek om de objecten te tonen en het verhaal te vertellen.

We hebben goede hoop dat met de betrokkenheid van de provincie Noord-Holland bij de pilot er aandacht en middelen komen voor de archeologie onder water rond Texel.

In de bijlage treft u een lijst aan met vondsten die in eigendom worden overgedragen aan de provincie Noord-Holland.

Hoogachtend namens Duikclub Texel,

A handwritten signature in blue ink, appearing to be 'E. J. J. J.', written in a cursive style.

Bijlage lijst met vondsten die in eigendom worden overgedragen aan de provincie Noord-Holland.

1. Houten lampen + fragmenten
2. Houten hoosvat
3. Houten graanschep
4. Houten schalen
5. Houten triptiek
6. Zijde jurk (compleet)
7. Div. Kleding fragmenten
8. Klein jurkje met knopen
9. Zijde sokken (als nieuw)
10. Zijkant van een kistje met versiering van parelmoer en schildpad schild
11. Palm houten stammen (buxus)
12. Leren boek kaften
13. Kan (verguld zilver) met versiering
14. Div. Aardewerk
15. Jacobs staf met i scriptie HI 1636
16. Tasje (zilverdraad) met luizenkam
17. Houten kruid kokertjes
18. Koperen boek sluitingen
19. Blokken (tuigage)
20. Hars / wierrook

ISSN: 2468-3280 (print)
ISSN: 2665-9379 (online)